

BÖLÜM 1:

GENEL OLARAK DİN, İSLÂM VE İMAN

1. DİN:

-“Allah katında din, şüphesiz İslâm’dır. Ancak kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler. Allah’ın âyetlerini kim inkâr ederse bilsin ki, Allah hesabı çabuk görür” (Âl-i İmrân, 3/19.2).

Anahtar Kavramlar: *Din, İslâm, îman, itikâd, amel, bilgi, delil, taklid, tahkîk, hüküm.*

Hazırlık Soruları:

- 1- İnsanlar neden dine ihtiyaç duyarlar?
- 2- Hak ve batıl din kavramlarından neyi anlamalıyız?
- 3- Din, insan hayatında niçin önemlidir?
- 4- Din kavramını kullanırken aklınıza ilk gelen şey nedir?

İnsan hayatının olmazsa olmazı olan din gerçeği, yaratıcı tarafından konulmuş bir kanun ve nizamdır. Yani din, insanın Allah, insan ve diğer varlıklarla olan ilişkilerini tanzim eden ve insanın hayatını yönlendiren, bunlarla ilgili tutum ve davranışlarına esas teşkil edecek prensipler bütününe verilen isimdir.

Din, insanlara kim olduklarını, var oluş sebep ve hikmetlerini öğretir. Ayrıca yegâne yaratıcı olan Allah’a karşı nasıl ve ne şekilde kulluk edeceklerini bildirir.

Din, insan aklının sürekli kendi kendine sorduğu, “Ben kimim, nereden geldim, niçin buradayım ve nereye gidiyorum?” sorularının tatmin edici tek cevap kaynağı durumundadır.

İnsanlar, dinleri hakkındaki bilgileri peygamberler vasıtasıyla öğrenmişlerdir. Peygamberler bir elçi olarak vahiyle Allah’tan aldıkları dinî hükümleri olduğu gibi insanlara iletmişlerdir. Dolayısıyla dinlerin gerçek sahibi Allah’tır. Peygamberler ise ilâhî emir ve tavsiyeleri insanlara ulaştıran birer elçi hükmündedirler.

1.1.Din Kelimesinin Etimolojisi:

Din kavramı arapça d-y-n kökünden türeyen bir isim olup çok geniş anlamlara gelen bir terimdir. Din bilginleri, din kelimesinin sözlükte, usul, adet, tutulan yol, hüküm, ceza (karşılık), itaat¹, millet, hesap, inkiyat ve islâm² anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Mütercim Âsım Efendi ise din kelimesinin otuzdan fazla sözlük anlamından bahsetmiş ve bunlardan dinin terim anlamıyla ilintili olanlarının; ceza, karşılık, inkiyad, hesap ve hâkimiyet, İslâm, örf ve âdet, saltanat ve mülkiyet, hüküm, ibadet, şariat ve millet anlamına gelenlerin olduğunu belirtmiştir.³

Kur’an- Kerîm’de din kelimesi türevleriyle birlikte 92 ayette farklı şekil ve anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. *Din, Allah’ın dini, doğru din, hak din, hükümdarların kanunu, hâlis din, din- hesap günü* gibi yalın ve terkip olarak da geçmektedir. Ayrıca *ceza-sevap ve ikap*

¹ Cevherî, *es-Sıhah*, “d-y-n” maddesi.

² Râgıb İsfahânî, *el- Müfredât*, “d-y-n” maddesi. ; İbn Manzûr, *Lisanu’l Arab*, “d-y-n” maddesi.

³ İbn Manzûr, *a.g.e.* , “dyn” maddesi.

(Fatiha,1/4), *tevhid* (A'raf,7/29), *din edinmek* (Tevbe,9/29), *hüküm-kanun* (Yusuf,12/76), *itaat* (Nahl, 16/52), *şirk dini*, *ehl-i kitap dini*, *hak din*, *batıl din* gibi sarih manasıyla din (Kâfirûn, 109/6; Nisâ, 4/171-172; Âl-i İmran,3/19) anlamında kullanılmaktadır.⁴ Kur'an'da din kelimesi hem uluhiyyeti hem de ubudiyyeti ifade etmektedir. Buna göre din, Hâlik ve Mâbud olan Allah'a nisbetle "*hâkim olma, itaat altına alma, hesaba çekme, ceza-mükafaat verme*"; kula nisbet edildiğinde ise "*boyun eğme, aczini anlama, teslim olma, ibadet etme*"⁵ anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi din, Allah ile kulları arasında mevcut olan ilişkileri düzenleyen bir sistemdir.

Terim anlamı olarak din; "*Akıl sahipleri kendi irade ve tercihleriyle bizzat hayır olan ve peygamber tarafından tebliğ edilen hususlara sevk eden ilâhî kanun*" diye tanımlanmaktadır. İnsanların din etrafında bir araya gelmelerine millet denir. Bu bağlamda din, millet ve şeriatla aynı anlamda kullanılmaktadır.⁶

Din, Allah Teâlâ tarafından konulmuş olan, insanların dünyadaki yaşayışlarını düzenleyerek onları hem dünyada hem de ahirette mutluluğa ulaşma yollarını gösteren, yaratılıştaki gaye ve hedefi, Allah'a ne şekilde ibadet edileceğini bildiren, akıl sahibi kimseleri kendi iradeleriyle hayırlı ve güzel işlere yöneltten, peygamberlerin bildirdiği şeyleri kabul etmeye çağıran ilâhî kanun ve nizam diye tarif edilir.⁷

Genel olarak İslam bilginleri dinin tanımını yaparken, bilhassa islâm akaidini göz önünde bulundurdıkları görülmektedir. Nitekim dinin bu tanımında:

-Din Allah tarafından konulmuş bir kanun ve nizam olması hasebiyle, dinin sahibi de Allah olduğu gerçeğidir. Zira dini ne peygamber ne de herhangi bir insan⁸ hiçbir şekilde ihdâs⁹edemez. İnsanların ortaya koymuş oldukları düşünce ve oluşturdıkları sistemler, kendilerine ait bir düşüncenin mahsülü olabilir fakat asla bir din olamaz. Zira dinin kaynağı Allah'dır.

- Dinin bir özelliği de akıl sahibi insanların kendi hür iradeleriyle dini kabul etmeleri gerçeğidir. Hak dinlerin tamamında akıl ve idrak sahibi olanlar muhatap alınır ve sorumlu tutulurlar. Ayrıca dini kabul etmede hiç kimse zorlanamaz tamamen kişinin kendi hür iradesi ve tercihiyle kabul edeceği bir husustur. Zira Kur'an'da Allah; "*De ki: 'Gerçek Rabbinizdendir.' Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin.*" (Kehf,18/29); "*Dinde zorlama yoktur* (Bakara,2/256) buyurmaktadır. Bu esasa göre insanlar dini kabul etmede ve inanma hususunda zorlamaya tabi tutulamaz. Dini tebliğ edenlerin yapacakları iş tebliğ etmek, uyarmak muhatapların akıllarına kapı açmaktır. Yoksa ihtiyar ve tercihlerine müdahale etmek değildir.

⁴ Bkz. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l Müfrehes*, 268-269.

⁵ Tümer, "Din", IX, 313; Ardoğan, *Âmentü Şerhi*, 12.

⁶ Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 70; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 122; Topaloğlu- Yavuz-Çelebi, *İslam'da İman Esasları*, 39.

⁷ Cürcânî, *Kitabu't- Ta'rifât*, 141; Tehânevî, Keşşaf, "Din" md; Akseki, *İslâm Dini*, 7; Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelam*, 42; Kılavuz, *Ana Hatları ile İslâm Akâidi*, 23.

⁸ Peygamberlere din koyucu manasında "şâri" denmesi mecâzidir. Allah'ın kendisine vahyettiği bilgilerle hüküm bildirme ve tebliğ etme cihetiyledir. Gerçek manada din koyucu "Şâri-i Hakîki" dinin sahibi Allah'tır.

⁹ **İhdas:** "Ortaya çıkarmak, meydana getirmek, kurmak", ayrıca "bir şeyin olmasına, ortaya çıkmasına sebep olmak" gibi anlamlara gelmektedir.

- Dinin mesajlarının bir peygamber aracılığı ile insanlara ulaştırılması ise şöyle olur: Allah Teâlâ peygamberlerine vahiy eder, peygamberler de bu emir ve nehiyleri insanlara tebliğle ulaştırırlar. Hak dinin en belirgin özelliği ise vahiy kaynaklı olmasıdır.

- Dinin tarifinde bulunan “*bizzat hayır*” tabiri ise, dinin insanlardan uymalarını istediği emir ve nehiyler her yönden hayırdır, güzeldir ve iyidir. Bunlar tamamen kulların menfaatine olan gerçeklerdir. Zira Allah hiçbir şekilde kullarına zulmetmez. “*Şüphesiz ki Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez, fakat insanlar kendilerine zulmederler.*” (Yunus, 10/44; Nisa, 4/40).

- Dinin, insanı dünya ve âhiret hayatında mutluluğa ulaştıracak hidayet ve saadet yollarını göstermesi ve bu konuda rehberlik etmesi de önemli bir özelliğidir. Din, insanları güzel ve hayırlı amellere yönlendirmek suretiyle onların dünya hayatını huzurlu, düzenli ve mutlu geçirmelerini sağladığı gibi, ebedî hayatlarında da kurtuluşa erip mutlu olmalarını sağlamayı hedeflemektedir.

1.2. Dinin Çeşitleri:

Dinlerin konumlarına göre farklı tasnifleri yapılmıştır. İslâm âlimlerinin dinleri sınıflandırırken temelde Kur'an'a dayandıkları görülür. Bu konuda Kur'an'daki “*Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır*” (Âl-i İmran, 3/19), “*İşte bu dosdoğru dindir*” (Rum, 30/30) bu âyetlerde yegâne dinin İslâm olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bununla beraber bazı âyetlerde de İslâm'dan başka dinlerin varlığından söz edilmekte ve onlar da din olarak nitelendirilmektedir. Nitekim “*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayacaktır*” (Âl-i İmran, 3/85). Bu ve diğer bazı âyetlerde (Saf, 61/9; Fetih, 48/28; Tevbe, 9/33). İslâm'ın dışında birtakım inançlara da din denildiği anlaşılmaktadır. Bir dinin kaynağının ilâhi olması ve asliyetini muhafaza etmesi, o dinin hak din olduğunun açık bir göstergesidir.

Bu durumda orijinalliğini koruması sebebiyle İslâm “*Hak Din*”dir. Diğer dinlerden ilâhi vahye dayanmayanlara “*batıl dinler*”, ilâhi vahye dayanmakla beraber aslî şeklini koruyamamış olanlara da (Hristiyanlık ve Yahudilik gibi) “*muharref dinler*” denilmiştir.¹⁰

İslam bilginlerinin genel itibarıyla dinleri üçe ayırdıkları görülmektedir:

1.2.1. İlâhî Dinler:

İlâhi dinler, öncelikle dine dayanan, rûhânî yaratılışa vurgu yapan, âlemin yaratılışını ilham alan, Hint geleneklerinin aksine ruhun yanında olan yaratılışa hamd eden İslamiyet, Yahudilik ve Hristiyanlıktır.¹¹

1.2.1.1. Hak Dinler:

Hak din, Allah tarafından peygamberler vasıtasıyla insanlara ulaştırılan ve hiçbir değişikliğe uğramadan ve tahrif olmadan günümüze kadar gelen dindir. Diğer bir ifadeyle tek Allah'a inanmayı esas kabul eden ve sadece O'na kulluk etmeyi emreden dinlerdir. Bu dinlere ilâhi, semâvi veya tevhid dini de denmektedir. İslâm'a göre insanlığın ilk dini, ilâhi talim üzerine bina edilmiş bir tevhid dinidir. Hak dinlerde peygamberler, Allah'tan aldıkları vahiyleri insanlara tebliğ ederler. Bu dinlerin amacı, insanların dünya ve ahiret hayatında mutluluğunu sağlamaktır.

¹⁰ Tümer, “Din”, IX, 318.

¹¹ Alıcı, “İlahi Dinlerde Yaratılış-Evrım Tartışmaları”, 14, VI.

1.2.1.2. Muharref Dinler:

İlâhî vahye dayanmakla beraber aslî şeklini muhafaza edememiş dinlerdir. Aslı ilâhî din iken sonradan insanlar tarafından değiştirilen bozulmuş, içerisine dinin özünde olmayan hurafe ve bâtıl inançlar konmuş dinlerdir. Yahudilik ve Hristiyanlık gibi. Bu dinler başlangıçta hak din iken bilahare içlerine tevhide aykırı fikirlerin girmesiyle bozularak muharref din haline gelmişlerdir.

1.2.2. Batıl Dinler:

Allah tarafından gönderilmemiş, bizzat insanlar tarafından uydurulan, tek Allah’a iman etme akidesi taşımayan inanç ve düşüncelere bâtıl dinler denmektedir. Bu tarz din anlayışında vahiy ve peygambere yer verilmez. Dolayısıyla batıl dinlerin, ilâhî dinlerle hiçbir alakası yoktur. Batıl dinlere: Totemizm, Şintoizm, Hinduizm, Budizm, Mecusilik, Zerdüştlük, Manihaizm gibi daha birçok dinleri örnek göstermek mümkündür.

1.3. İnsanda Din Duygusu, Dine Olan İhtiyaç ve Dinin Gerekliliği:

Din duygusu insanın doğuştan getirdiği ve fitratında¹² mevcut olan bir duygudur. Dolayısıyla din, insanlıkla beraber doğmuştur. Din ve din duygusu insanların sonradan icat ettiği bir şey değil, insanla beraber var olmuş ve tarih boyunca da varlığını devam ettirmiştir. Çünkü insan, sürekli güç ve kudret sahibi yüce bir varlığa güvenme, sığınma ve yardım isteme ihtiyacını iç benliğinde sürekli hisseden bir varlıktır. Bu nedenle insan yaratılışı gereği dine muhtaçtır.

İnsandaki din duygusunun fitrî olduğu Kur’an’da şu şekilde geçmektedir: “*Sen yüzünü bir hanîf olarak dine, Allah’ın fitratına çevir ki O, insanları bu fitrat üzerine yaratmıştır. Allah’ın yaratması değiştirilemez*”¹³. Nitekim Hz. Peygamberin de: “*Her doğan çocuk islâm fitratı üzere doğar, daha sonra anne-babası onu ya Yahudi, ya Hristiyan, ya da Mecusi yapar...*”¹⁴ ifadesiyle bu duygunun, insanlar için zarurî ve yaratılıştan gelen fitrî bir duygu ve ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu durum doğal olarak dinin gerekliği ve lüzumu gerçeğini ortaya koymaktadır. Yaratılışı itibarıyla ruh ve bedenden meydana gelen insanın, biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak nasıl ki hayatın zorunlu bir gereği ise, insanın manevî varlığının devamı da ruhî ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. İnsanın bu ihtiyaçlarına cevap veren yegâne unsur ise dindir.

Din, insanlar ve toplumlar için gerekli bir müessesedir. Zira insan ruh ve bedenle birlikte şuur ve akla da sahip olan bir varlıktır. İnsan aynı zamanda olayları değerlendiren, geçmişi ve geleceğini düşünmekle kendini sorgulayabilen, ben kimim, nereden geldim bu dünyadaki görevim nedir ve nereye gitmekteyim? gibi benzer sorulara cevap arayan bir varlıktır. İlgi alanı sadece maddi âlemden ibaret olan pozitif bilimler, insanın sorup sorguladığı bu konular hakkında bir şey söyleme ve cevap verme yetkisine sahip değildir.¹⁵ Ancak bunlara tatmin edici ve

¹² **Fitrat:** Kelime olarak “f-t-r” kökünden türemiş olan fitrat, yarmak, ayırmak, ilk defa icat etmek, yaratmak anlamına gelir. Ayrıca “yaratılış, belli yetenek ve yatkınlıklara sahip oluş”, insanın doğuştan sahip olduğu özellikler manasını da görmektedir. Kur’an ve hadislerde fitrat, Allah’a yönelme, tevhid inancı ve dinin özünü koruma şeklinde geçmektedir. *Fitratullah* ise: Allah’ın dini anlamına gelmekle beraber, Allah Tealâ’nın yarattığı fizikî ve ruhî kabiliyetleri ifade eder. (Topaloğlu-Çelebi, Kelam Terimleri Sözlüğü, 94).

¹³ Rum, 30/30.

¹⁴ Buhari, *Sahihu’l-Buhari*, Kitab’ul-Cenaiz, bab.91, no:1319. (İbn Hacer Askalânî bu hadiste geçen *fitrat* kelimesinin din anlamına geldiğini ve dinsizliğin ise doğuştan getirilen bir durum olmayıp daha sonradan dış etkilere meydana geldiğini belirtmiştir. *Fethu’l-Bâri*, III, 256).

¹⁵ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, a.g.e. , 42.

doğurucu cevabı din vermektedir. Ebedî yaşama duygusuna sahip insan ruhu ve akli bu sorgulamayı sürekli gündeminde tutmuştur. İnsanın bu sorularına aradığı tatminkâr cevabı veren, düşünce dünyasını aydınlatan, insana ruh sükûneti, gönül huzuru veren tek gerçek ise dindir.

Din insana şu mesajı vermektedir: Seni ve bütün canlıları hatta evreni yaratan bir Allah vardır. Bütün varlıkların maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılayan ve tabiattaki her şeyi senin uhdeye veren Allah'tır. Bu dünya hayatı geçici fânidir ve ölüm vardır. Fakat bu hayattan sonra âhîret hayatı var ve orası sonsuz ve ebedî bir hayattır. Görüldüğü üzere insan ruhunun ihtiyaçları sonsuz, kalbinin istekleri sınırsız, hayal dünyası çok geniş, ebedî yaşama arzu ve isteği nihayetsizdir. Ancak bu dünya insanın söz konusu isteklerini karşılamada yetersiz kalmaktadır.

İşte insanın bütün dünyevî ve uhrevî, maddî ve manevî suallerine, istek ve ihtiyaçlarına cevap veren din gerçeğidir. Dolayısıyla insanoğlunun dine, ekmek-su kadar ihtiyacı vardır. Din, insanın olmazsa olmazıdır. İnsan, hayatının her safhasında dine muhtaçtır.

Din, birey ve toplum hayatına pek çok yönden yararlar sağlamaktadır. İnsanın kendi âleminde madden ve manen gelişmesi, gerçek anlamda insanlık mertebesine terakkî etmesi için mutlaka din gereklidir. Şayet dinler gelmemiş olsaydı, insanlık, insan olma kabiliyetini taşımasına râmen hayvaniyet derecesinde kalırdı. Bu konuda Ali Fuad Başgil şöyle der: ***“En âliminden câhiline kadar insan, nereden gelip nereye gittiğini kendi kendine soracak; insanüstü âlemlerden yüksek bir ideal mesnedi ve bir hareket ve faaliyet prensibi arayacaktır. Fakat bu aradıklarına ve sorduklarına dinin dışında – ne ilimde ne felsefede- tatmin edici ve iç ferahlatıcı bir cevap bulamayacaktır. Neticede ya dindar olup, dinî hakikatlere gönül bağlayacak ve insan hayatı yaşayacaktır yahut da hayvanlaşıp, fiziki hisler ve bayağı zevkleriyle yaşama yolunu tutacaklar. Bu yol ise, insanlığı uçuruma götürecektir.”***¹⁶

Din aynı zamanda toplum hayatını düzenleyen ve disipliniz eden ciddi bir etkidir. Din, insanlık için gerekli ve zarûri bir kurumdur. Din her türlü ahlâkî erdemliliğin de kaynağıdır.

Dinsizlik ise her şeyden önce ahlâk fikrini yıkar. Çünkü din olmadığı zaman, ahlâk için hiçbir yaptırıcı güç bulunmadığından, dinsizlik kötülüğün yayılmasına ve gelişmesine kaynaklık etmesi sebebiyle toplumların çöküp dağılmasına neden olur. Bu durumda dinin hem insan hem de toplum hayatı için ne kadar gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

1.4. Dini Hükümler ve Çeşitleri: Hüküm:¹⁷ Bir şeyi tasdik veya inkâr etmek; iki fikir, iki konu hakkında olumlu veya olumsuz bağlantı kurmak anlamına gelir. Hükümler, kaynak

¹⁶ Başgil, *Din ve Lâiklik,....sayfa nosunu yazalım. Kaynakçaya da ilave edelim.*

¹⁷ **Hüküm:** Sözlükte “iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek; karar vermek” manalarında mastar ve “ilim, derin anlayış; siyasi hakimiyet, karar ve yargı” anlamlarında ise isim olarak yer alan hüküm (Arapça hükm, çoğulu ahkâm) İslâmî ilimlerin teşekkül etmesinden sonra mantık, kelam ve fıkıhta farklı şekillerde tanımlanmıştır. (Üzüm, “Hüküm” md., DİA, XVIII, 464).

Mantıkta hüküm: Herhangi iki fikir, diğer bir ifadeyle konu ve yüklem arasında bir irtibat kurmak, bir düşüncüyü diğeri hakkında doğrulamak veya reddetmektir. (İ. Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 101). Yani iki düşünce arasında olumlu veya olumsuz bir bağlantı kurmanın adıdır. Ayrıca söz konusu bağlantının yanı sıra onu idrak etmek de hüküm şeklinde isimlendirilmektedir.

Fıkıhta hüküm: Mükelleflerin fiilleriyle ilgili ilahî hitabı ve bu hitabın eserini ifade etmek anlamına gelmektedir. (A. Özel “Ahkam” md. DİA, I, 550).

Kelam’da hüküm ise: İslâm dininin inanç, ibadet, muamelat ve ahlâka dair temel ilkeleri akla gelir. (Üzüm, “Hüküm” md. XVIII, 464).

bakımından, dinî hükümler ve aklî hükümler olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁸ Dinî hükümlerin kaynağı dinî delillerden meydana gelir.

Dinî hükümler, kaynağı ilahî vahye dayalı dinî deliller olan hükümlerdir. Bu deliller, naslardan (âyet ve hadislerden) ve bunlara ilaveten icmâ ve kıyastan elde edilmektedir.¹⁹ Dinî hükümler konuları itibarıyla itikâdî, amelî ve ahlâkî hükümler olmak üzere üçe ayrılırlar. Ancak burada şunu belirtmekte yarar vardır; bu üç hükme baktığımızda görünüşte sadece itikâdî hükümlerin akâidle ilgili olduğu görülmektedir. Oysaki dinî hükümlerin amelî olsun ahlâkî olsun hepsi de bir cihetten itikadî hükümlerdir. Çünkü dinî bir hüküm, konusu ister itikad ister amelî isterse ahlâkî olsun kesinlik arz eden bir hüküm ise, onun İslâmî yani dinî bir hüküm olduğuna inanılması gerekir. Dolayısıyla dinî hükümlerin konusunun hangi alana girdiğine bakılmaksızın Allah'ın, emir, nehiy ve tavsiyesi olması cihetiyle tamamı itikadî sayılmaktadır. Mesela namaz kılmak veya hırsızlık yapmak amelî ve ahlâkî birer konu olmakla beraber, namaz ibadetinin farz olduğunu, hırsızlık fiilinin de haram olduğunu kabul etmek ise itikadî bir hükümdür. Bu sebeple de itikadî, amelî ve ahlâkî hükümlerin tamamı akâid ilminin alanına girmektedir.

1.4.1. İtikadî Hükümler:

İtikadî hükümler, dinî hükümlerin temelini oluştururlar. O nedenle de “aslî hükümler” olarak anılırlar.²⁰ İtikadî hükümler, iman edilmesi gereken konularla alakalı meselelerdir. Allah'ın varlığına, bir olduğuna, peygamberlerin hak olduğuna, ahiret hayatının varlığına ve geleceğine inanmak gibi. İtikadî konular farklı şekillerde bilinip algılanabilir.²¹ Bu konuların bazıları akılla bazıları nakille bazıları da akıl ve nakil birlikteliğiyle ancak bilinebilir.

İtikadî hükümlerde kesin delil şarttır. Bir hükmün itikadî olabilmesi için nasta olması ve manasının da sarîh (açık) olması gerekir. Nass ise, Kur'an âyeti veya sağlam (mütevâtir) hadislerdir. İtikadî hükümlere mahal olan iman esaslarının, zamana, zemine, mekâna ve muhataplara göre değişikliğe uğraması söz konusu değildir. Peygamberler ittifakla aynı hükümleri yani iman esaslarını tebliğ etmişlerdir.

1.4.2. Amelî Hükümler:

Amelî hükümler, insanların inandığı şeyleri yapması, yaşamasıyla ilgili hükümlerdir. Bir başka ifadeyle, insanların yaptıkları pratik işler, yerine getirecekleri vazifeler dinin ayrıntılarıyla alakalı kurallardır. Ameller, dinin uygulamaya ilişkin yönünü oluşturur,²² yani insanın dinin emrettiği şeyleri yapması, yasakladığı şeylerden de sakınmasıyla alakalı uygulamalardır.

¹⁸ Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistematiik Kelam*, 1.

¹⁹ Aydın, “*Dinî Hükümler ve Delilleri*”, II, sy. 1, 14; Dini hükümlerle ilgili ayrıca bkz. Hasan Maççin, “*Şer'i Hükümleri Tasnif ve Değerlendirmede Şer'i Delillerin Etkisi*”, *İslâm ve Yorum*, Ed. Karaman, I, 367-368,

²⁰ Üzümlü, “*Hüküm*”, md. , DİA, XVIII; 465; Ardoğan, a.g.e. , 3; Serdar-Işık, *İslam İnanç Esasları*, 8.

²¹ Mesela: Akılla bilinen konular: Allah'ın varlığı ve Peygamberlerin peygamberlikleri akılla bilinebilen konulardır. Bu şekilde akılla bilinip ispat edilmesi gereken konulara “*Metelib-i Akliyye*” denir. Melekler, âhiret ahvali ile ilgili konular ise akıl ve duyularla idrakin dışında olması nedeniyle sadece nakille bilinip ispat edilebilirler. Bu konulara ise “*Metelib-i Sem'iyye*” denmektedir. Allah'ın irade, kudret gibi sıfatları ise hem akıl hem de nakille bilinebilir. (Bkz, Serdar-Işık, *İslam İnanç Esasları*, 9).

²² Çelebi, İlyas, *İslam'ın İnanç Esasları*, 17-18.

Amelî hükümler, itikadî hükümler üzerine bina edilir. Allah'a ibadet öncelikle Allah'a inanmayı gerektirir. Dolayısıyla ibadetlerle ilgili hükümler, itikadî hükümlere dayanır.²³

Amelî hükümler Kur'an ve sünnetten çıkarılmış hükümlerdir. Bunlara literatürde “fer’î” yani ikincil hükümler denilmektedir. Bunun sebebi de itikadî hükümlere nispetle ikincil konumda bulunmalarıdır.²⁴ Bunlara fikhî hükümler de denmektedir. Amelî hükümlere konu olan şeyler, dinen mükellef olan kişilerin sorumlu oldukları amellerdir. Bu hükümler de konumlarına göre farz, helal, haram, mekruh, sünnet, müstehap, mübah olarak nitelendirilir. Bu hükümlerin bir kısmı Allah ile insan arası münasebetlerle, diğer bir kısmı da insanın insanla ve insanın toplum ve çevreyle olan münasebetlerle ilişkilidir. Amelî hükümler iki kısımda incelenmektedir:

1.4.2.1. İbadetlerle İlgili Olanlar:

İbadetler Allah'a karşı yerine getirmesi gerekli olan vazifelerdir ve ancak O'na karşı ve O'nun emirlerini ve rızasını kazanmak niyetiyle yapılır.

İbadetin özü ve ruhu samimiyettir, ihlastır; yani ifâ edilişlerinde dünya menfaati gözetilmeksizin sadece Allah'ın rızasını gaye edinmektir.²⁵ İbadetin ifade ettiği manada, Allah'ı sena edip yüceltmek, ta'zîm, tesbih, noksan sıfatlardan takdis ve tenzih etmek, hamd ve şükretmekle birlikte yaratıcı karşısında kulun acizliğini, zayıflığını, fakir ve muhtaç olduğunu itiraf etme duygusu da bulunmaktadır.

İbadetlerin esasları Kur'an'da bildirilmiş, yorum ve açıklaması, pratikte uygulaması ise Hz. Peygamberin sünnetiyle talim edilmiştir. İbadetler ilâhî kaynaklı olup *taabbudî*dirler²⁶. Miktarı artıp eksilmez, zamanı ve eda edilişleri Kur'an ve sünnetle tespit ve tayin edilmiştir.

1.4.2.2. Muamelât:

İnsanların ikili ilişkilerini tanzim eden bu hükümlerin temeli adalete dayanır. İnsanın hayatını sürdürürken ihtiyaç duyduğu anlaşmalar, ticaret, miras ve evlilik gibi konulardaki düzenleme ve hükümler, muamelâtın kapsam alanındaki konulardan bazılarını oluşturur.

İbadet ve muamelâtla ilgili konularda emredilen veya yasaklanan bir hüküm, mümin olan bir kul tarafından terk edilir veya yapılmaması gereken de işlenirse dünyada ayıplama ve ceza gerekir. Ahiret hayatında ise azap görmesi söz konusudur. Mümin bir kul, haram olan bir şeyi helal saymadıkça, farz olan bir emri de inkâr etmedikçe küfürle itham edilemez. Farz olanları terk etmesi, yasakları da işlemesi durumunda o kişi günahkâr ve âsi bir mümin olmuş olur.

1.4.3. Ahlâkî Hükümler:

Bu hükümler, insanların birbirleriyle ve diğer varlıklarla olan ilişkilerini tanzim eden, adâb-ı muaşeret kurallarını öğreten ve nefsin terbiyesini amaç edinen kuralları ihtiva eder. İslâm ahlâkının hükümleri Kur'an ve sünnette detaylı olarak geçmektedir. İslâm ahlâkının özünü

²³ Ardoğan, *Âmentü Şerhi*, 14.

²⁴ Üzümlü, “*Hüküm*” md. XVIII, 465.

²⁵ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, *a.g.e.*, 56.

²⁶ **Taabbudî**: İbadete ait olup emredildiği için yapılan. Sebep ve illeti sadece emir olan, aklın muhakemesine bağlı olmayan hususlar. İbadete âit olan mesâil-i şeriattan bir kısmına “*Taabbudî*” denilir.

“Allah’a karşı saygı, hürmet ve tâzimde bulunma, yaratılanlara karşı da şefkatli, adaletli, merhametli ve faydalı olma” ilkesi oluşturur.

Ahlâkî kuralların uygulaması ve yaşanmasında, tıpkı itikadî ve amelî hükümlerin kabulü ve gereklerinin yerine getirilmesinde olduğu gibi yegâne örnek ve rehber olacak kişi Hz. Peygamber (a.s.)’dir. Nitekim O’nun ahlâkî ile ilgili olarak Kur’an’da: “*Ey resulüm! Şüphesiz ki sen yüce bir ahlâka sahipsindir*” (Kalem, 68/4); “*Andolsun ki Allah’ın elçisi, sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir*” (Ahzab, 33/21). Nitekim Hz. Peygamber de konuya şu şekilde dikkat çekmiştir: “*Ben güzel ahlâkî tamamlamak için gönderildim.*”²⁷ Görüldüğü üzere İslâm ahlâkında örnek alınacak kişi Peygamber (a.s.)’dir.

İtikadî amelî ve ahlâkî hükümlerin tamamı dindeki yerleri itibarıyla birdir ve hepsinin amelî boyutunun yanında itikadî boyutu da vardır. Mesela İslâm’da anne-babaya itaat etme emredilmiş, insanlara iftirada bulunma da yasaklanmıştır. Burada anne-babaya itaatin dinin bir emri olduğuna, iftira atmanın da yasaklarından olduğuna inanmak itikadî bir hükümdür. Dolayısıyla ahlâkî hükümler söz konusu edilince, bunlar müminde bulunursa iyi, bulunmazsa çokta önemli değil anlayışı yanlış bir yaklaşımdır. İslâm dininin nihâi hedefi, mensuplarını erdemli ve güzel ahlâk sahibi bireyler olmalarını sağlamaktır. Zira imanın en güzel meyvesi de güzel ahlâktır.

1.5. İslam Dininin İnanç Esasları (Akaid):

“A-k-d” kökünden türemiş olan “Akâide” lügatte; “*gönülden bağlanılan, düğüm atmış gibi sağlam inanılan şey*” demektir. “Akâid” kelimesi ise, “akâide” kelimesinin çoğuludur. Terim anlamı ise; “*iman edilecek şeyler, iman edilmesi zorunlu olan prensipler*” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla akâid, dinde iman edilmesi zaruri olan ilkelerin tamamını ifade etmektedir. Bu ilkelerden birisini dahi kabul etmeyen kişi dinden çıkmış olur. Kur’an’da, “*Ey İman edenler! Allah’a, Peygamberine, Peygamberlerine indirdiği kitaba ve önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkar ederse tam manasıyla sapıtmıştır.*” (Nisa, 4/36).

İtikâda konu olan şeyler iman esaslarıdır. İslâm dininde iman edilmesi zorunlu olan bu esaslar kısaca “*Tevhid- Nübüvvet- Meâd*” olarak ifade edilmekte ve bunlara literatürde “*usûl-i selâse*” denilmektedir. *Tevhîd*; Allah’ın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili iman esaslarını, *Nübüvvet*; peygamberlik, melekler, kitaplar ile ilgili prensipleri, *Meâd* ise âhiret ile ilgili esasları ifade etmektedir. Bu kaidelerin açılımından imanın altı esası ortaya çıkmaktadır. “*Ben Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna, ölümden sonra yeniden dirilmenin hak ve gerçek olduğuna iman ettim.*”²⁸ Peygamberimizden rivayet edilen bir hadis-i şerifte iman şöyle tanımlanmaktadır: “*İman, Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve hayrıyla şerriyle birlikte kadere inanmaktır.*”²⁹

İslâm’ın bu zorunlu inanç ilkelerini ele alıp inceleyen ilme ise “Akâid İlmi” denilmektedir.

²⁷ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 381.

²⁸ Âmentü cümlesi, Hz. Peygamberin iman nedir? sorusuna verdiği farklı cevapların bir araya getirilmesinden oluştuğu görülmektedir. (Bkz. *Tirmizi*, Kader,17; *Ebu Davud*, Sünnet, 34; *Müsned*, I,19).

²⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, I, 51.

1.5.1. İslam Akaidinin Özellikleri:

Bütün peygamberler ümmetlerine aynı inanç esaslarını bildirmişler. Bugün bizim inandığımız iman esasları, daha önceki hak din mensuplarının inandıklarının aynısıdır.³⁰ Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlerin tebliğ ettiği tevhid inancını yaşatan tek akîde olan İslâm akâidinin özelliklerinden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:³¹

a-İslâm Akâidi Apaçıktır: İslâm akâidinde belirsizlik ve kapalılık yoktur ve temelini “Tevhid” esası oluşturur. İslâm akâidinin açık ve sade bir akîde olması, kapalı ve mübhem olmaması diğer inanç sistemlerinde bulunmayan belirgin özelliklerinden birisidir.

b- İslâm Akâidi Kesin Delile Dayanır: İslâm, insanın kalp ve vicdanına hitap etmekle beraber aslında insanın aklını muhatap almakta ve kesin delillere ve açık hüccetlere yer vermektedir. Akâid’de inanılan esasların sahih bir kaynağı ve dayanağı mutlaka olmalıdır. Nitekim Kur’an’da bu gerçek: “*De ki: Doğru iseniz delilinizi getiriniz*” (Bakara, 2/111) şeklinde ifade edilerek, inanılan esaslar için güvenilir bir kaynağın gerekli olduğu vurgulanmıştır.

c- İslâm Akâidi İnsan Fitratına Uygun Bir Akîdedir: İslâm’ın itikad esasları insan tabiatına en uygun, akıl ve ilimle çelişki içerisinde olmayan bir inanç sistemidir. Bu konu Kur’an’da “(Resulüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler” (Rum, 30/30) ayetiyle ifade edilmektedir. Dolayısıyla islâm inanç esasları insanın yaratılış özelliklerine (fitratına) uygundur ve insan fitratıyla asla çelişmemektedir.

d- İslâm Akâidi Evrenseldir: İman esasları evrenseldir. Bütün insanları kuşatan evrensel değer ve kuralları ihtiva eder. Bir bölgede, bir kavimde, bir zaman zarfında geçerli olan veya değişkenlik gösteren hakikatler değil, bilakis şartlar ne olursa olsun değişmeyen ezeli ve ebedi ilkelerdir. İlk Peygamber Hz. Âdem ile başlayan tevhid akidesi Hz. Muhammed (a.s.)’e kadar aynı akideye, iman etmeye davette hiçbir değişiklik olmadan devam etmiştir.³² Peygamberlere gönderilmiş olan dinin genel adı, İslâm’dır ve Allah katında geçerli tek din de İslâm dinidir.³³

e- İslâm Akâidinde Zorlama Yoktur: İslâm inanç esaslarını kabul etmede veya etmemede insanlar, kendi iradelerinde tamamen özgürdürler. Zira İslâm, dinde zorlamayı kesin bir şekilde reddetmiştir. Kişiler İslâm dinine girip girmeme hususunda özgür iradeleriyle karar verirler. Dini kabul etme konusunda insanlara baskı yapmayı ise İslâm dini reddetmektedir.

f- İslâm Akâidi Sabit Bir Akîdedir: İslâm akâidi sabit ve yaratılışa uygundur. Artma ve eksilmeyi, bozulma ve değiştirilmeyi kabul etmeyen sabit ve değişmez bir akidedir. Beşer olarak hiçbir insanın hangi sıfatta olursa olsun dinin özünde bulunmayan şeyleri ona ilave etmesi veya olanı ondan çıkarıp eksiltmesi mümkün değildir. Nitekim peygamber (a.s.) bu konuda: “*İslâm akâidine katılacak veya ondan çıkarılacak her şey merduttur*”.³⁴ buyurmuştur.

³⁰ Bulut, *Delilleriyle İslam Akaidi*, 44-46.

³¹ Kardâvî, *el-İmân ve'l Hayat*, 40-49.

³² Bkz. Ardoğan, a.g.e. , 17.

³³ Konu bağlamında bkz. Âl-i İmran, 3/19; Ahkâf,46/9; Nisa,4/163; Enbiya,21/7; Ra’d,13/38; Mümin,40/78.

³⁴ Buhârî, Sulh, 5; İbn Hanbel, VI, 270.

Ezelî ve ebedî hakikatler olan iman esasları zaman ve zemine göre değişkenlik gösteren esaslar değildir. Dolayısıyla hiçbir zaman İslâm akaidi değişiklik kabul etmeyen sabit esaslardır.

g- İslâm Akâidi Her Türlü Aşırılıklardan Uzak Bir İnanç Sistemidir: İslâm, her alanda olduğu gibi imân esasları konusunda da istikamet üzere vasat (orta) bir yol izlemiştir ve her türlü aşırılıktan, (ifrat ve tefritten) uzak kalmıştır. İnsan aklının kabul etmeyeceği hiçbir iman esası yoktur. Ayrıca teslis gibi birden çok ilâhın varlığını kabul etmek veya Allah'ın insana veya başka varlıklara hulul etmesi (girmesi) gibi yanlış düşünceler İslâm akaidinde asla bulunmaz. İman esasları akılla kavranabilir esaslardır. Bu hakikatler delile dayanır ve temelini marifet oluşturur. Bu esasların akılla, bilgiyle ve insan fitratıyla çatışması ve çelişmesi asla söz konusu değildir. İnsanın fitratında bulunan özelliklere uygun, ifrat ve tefritten uzak mutedil bir inanç sistemidir.

-“Din, insanlık tarihine hâkim olan en büyük güçtür. Dînî duygular, insanın bitmeyen bir özelliğidir.” (Benjamin Costant).³⁵

“İnsan nasıl ki biyolojik hayatını idame ettirmek için maddî gıdalara ihtiyaç duyuyorsa aynı şekilde manevî yönden gereksinimlerini karşılamak için de dine ihtiyaç duyar”.

2. İSLÂM

Hazırlık Soruları:

- 1- Semâvî ve evrensel dinler hakkında ne biliyorsunuz?
- 2- İslâm dini ne gibi özelliklere sahiptir?
- 3- İslam dininde iman esaslarından herhangi birini kabul etmeyen kimse niçin müslüman olamaz?

İslâm, Allah'ın, vahiy yoluyla son peygamberi Muhammed (a.s) vasıtasıyla bütün insanlığa gönderdiği en son ve en mükemmel dinin adıdır. İslâm'ın gelmesiyle diğer semâvî dinlerin geçerliliği kalmamıştır. Zira İslâm'ın en son ve Allah katında tek geçerli din olduğu Kur'an'da şu şekilde belirtilmektedir: “Allah katında yegâne (hak) din İslâm'dır.” (Âl-i İmrân, 3/19), “Kim İslâm'dan başka din ararsa, ondan (seçtiği dini) kabul edilmeyecektir ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır” (Âl-i İmrân, 3/85); “Bugün dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı kabul ettim (seçtim)” (Maide, 5/3).

İslâm hak dinlerin genel adıdır. Bütün peygamberlerin insanlara tebliğ ettiği din aynı hak dindir. Fakat ayetlerde de geçtiği üzere İslâm dini geldikten sonra diğer dinlerin hükmü ve geçerliliği kalmamıştır. Hz. Muhammed'den sonra peygamber, Kur'an'dan sonra ilahî bir kitap yoktur. İslâm son yegâne hak dindir.

2.1. İslâm Kelimesinin Etimolojisi

İslâm sözlükte; “kurtuluşa ermek; boyun eğerek itaat etmek, teslim olmak; barış yapmak” anlamlarına gelen selim (selm) kökünden gelmekte olup “boyun eğmek ve kendi iradesiyle tabi olmak suretiyle barış, anlaşma haline girmek, kurtuluşa ermek; huzur ve esenlik” anlamlarına

³⁵ Eren, Güzel Sözler Antolojisi, 180.

da gelir. Bu kelime Kur'an'da 105 yerde geçmektedir.³⁶ Burada *boyun eğme* ve *teslim olmadan* maksat Allah'a, O'nun emirlerine, Hakk'a ve hakikate boyun eğip teslim olmaktır. Yoksa yanlış ve kötüye boyun eğme şeklindeki bir teslimiyet değildir. Böyle bir teslimiyet ise İslâm'a aykırıdır ve isyan olarak nitelendirilir.³⁷ Barıştan maksat ise insanın dünyada çevresi ve tüm insanlarla uyumlu, huzurlu bir hayat sürdürmesidir. Yani insanın Müslüman olmakla Allah'a teslimiyeti, kâinat ve kendi fitratıyla barış içerisinde olması³⁸ demektir. *Kurtuluş*tan gaye de insanın ahirette Allah Teâlâ'nın rızasını kazanarak ebedî saadet ve mutluluğa kavuşmasıdır.

Terim olarak İslâm iki anlama gelmektedir. Birincisi; "Allah Teâlâ'nın, Cibrîl vasıtasıyla, Hz. Muhammed (s.a.)'e gönderdiği, insanların dünya ve ahirette mutlu olmalarını hedefleyen kuralları bünyesinde toplayan son hak din" (Bkz: Âl-i İmrân, 3/19,85; Mâide,5/3; Hac, 22/78) demektir.

İslâm'ın diğer anlamı da Allah'ın iradesine teslim olmak demektir. Yani, kişinin kendisini yalnız Allah'a teslim etmesi, yalnız O'na kul olması ve O'na ibadet etmesi anlamına gelmektedir.

İslâm, sadece Hz. Peygamberin getirdiği dinin adı değil, bütün peygamberlerin insanları tek Allah'a iman ve itaate, ahiret hayatına iman etmeye ve yaratıcının razı olacağı amelleri işlemeye çağırdığı davetin arkasında bulunan inanç sistemidir. İnsanları tevhid inancına davet etme hususunda, bütün peygamberlerin görevi aynıdır. Nitekim bu gerçeği Kur'an şu şekilde ifade etmektedir: "*O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben Müslümanların ilkiyim.*" (En'am, 6/163) Hz. peygamber (a.s) de İslâm'ı pratik alanla ilişkilendirerek şöyle bir tanım yapmıştır: "*İslâm, Allah'tan başka ilah olmadığını ve Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu söylemen, namaz kılman, zekât vermen, ramazan orucunu tutman, gitmeye güç yetirdiğin takdirde hac vazifesini eda etmendir.*"³⁹ Ayrıca Müslümanı da: "*Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların emniyetinde olduğu kimsedir*"⁴⁰ diye tanımlamıştır.

İslam, aynı zamanda insanlık için gerekli değerler olan iman, ibadet, muamelât ve ahlâk gibi temel kuralları, toplum hayatının gereği olarak kabul eden evrensel hak dinin adıdır.⁴¹

2.2. Bir Din Olarak İslâm:

Yukarda geçen başlıklar altında İslâm'ın farklı tanım ve özelliklerine yer verilmiştir. Ancak bura da İslâm'ın din olarak farklı bir yönüne temas edilecektir. Şöyle ki İslâm'ı din olarak genel ve özel anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlayabiliriz:

a-Genel anlamda İslam: Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen tüm peygamberlere gönderilen bütün hak dinlerin genel adıdır.

b- Özel anlamda İslam ise: Hz. Muhammed'e (a.s) gönderilen dinin adıdır. Geçmişteki hak dinler tahrif edildikleri için özel anlamda İslâm'a ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim Kur'an'da bu gerçek şu şekilde vurgulanmıştır: "*Allah katında yegâne (hak) din İslâm'dır.*" (Âl-i İmrân, 3/19); "*Bugün sizin dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak*

³⁶ Abdulbâki, *Mu'cemu'l- Müfrehes li Elfâzi'l- Kur'an'il Kerîm*, 355-357.

³⁷ Sinanoğlu, "*İslâm*", DİA, XXIII, 2-5;

³⁸ Ardoğan, a.g.e. , 19.

³⁹ Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1, 5.

⁴⁰ Buhari, İman, 3.

⁴¹ Karagöz, Dini Kavramlar Sözlüğü, 323.

İslâm'ı kabul ettim” (Maide, 5/3); *“Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan (seçtiği dini) kabul edilmeyecektir ve o âhirette hüsrana uğrayacaklardandır”* (Âl-i İmrân, 3/85). Dolayısıyla Allah tarafından insanlığa gönderilen en son din İslâm'dır.

İslâm'ın temeli tevhid inancına dayanır. Tevhid, kulun özünü Allah'a teslim etmesini, bütün benliğiyle Allah'a bağlanmasını gerektirir. Özünde, benliğini Allah'a teslim etme olduğu için Hak Dine, “İslâm” adı verilmiştir.⁴²

İslâm, cihanşümül (evrensel) bir dindir. Bu dinin peygamberi olan Hz. Muhammed (a.s.) de aynı şekilde bütün insanlığa gönderilmiş cihanşümül bir peygamberdir (A'raf, 7/158; Sebe, 34/28; Enbiya, 21/107). İslâm din olarak, bugün bütün insanlığın şiddetle muhtaç olduğu güncelliğini her zaman ki gibi koruyan barış, kardeşlik, eşitlik gibi prensipleri özünde barındıran tek dindir.

2.3. Hak Din İslâm'ın Özellikleri:

a- İslâm Dini, İlk ve Son Dindir: İslâm, Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed (a.s.) vasıtasıyla bütün insanlara gönderdiği en son dinin adıdır. Bu dini kabul eden kişiye Müslüman denir. İslâm dininin son ve Allah katında yegâne geçerli din olduğu birçok ayet-i kerimde (Âl-i İmrân, 3/19, 85; Maide, 5/3) geçmektedir

b- İslâm'ın Değişmeyen Esasları Vardır:

İtikadla ilgili esaslar; inanılması gereken konular. Amelle ilgili olanlar; ibadetler, emir ve yasaklar. Bir de ahlâkla ilgili konulardaki esaslar. Bunlar aynı zamanda ahlâkın güzelleşmesini, insan vicdanının terbiyesini ve ruhunun yücelip yükselmesini hedeflemektedir.

c- İslâm Evrensel Bir Dindir:

İslâm dini, tüm insanlığa gönderilmiş bir dindir. Hz. Muhammed (a.s.)'in tebliği sadece bir topluluğu veya bir kavmi değil, bütün insanlığı ve cinleri de kapsamaktadır. İslâm dini her asra ve her millete hitap eden ve getirdiği hükümlerle de bütün insanlığın ihtiyaçlarına cevap veren geçerliliği kıyamete kadar sürdürecektir olan tek dindir. İslâm dini ve onun mübelliği Hz. peygamber, bütün insanlığa gönderilmiştir. Bu cihanşümül evrensel boyuta Kur'an'da şu şekilde vurgu yapılmaktadır: *“(Ey Resulüm)! Biz seni şüphesiz ki, müjdeleyici ve uyarıcı bir peygamber olmak üzere bütün insanlara gönderdik”* (Bkz: Sebe', 34/28. Ayrıca bkz: A'raf, 7/158; Enbiya, 21 /107).

Ayette de geçtiği gibi Hz. Peygamber bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamberdir. Dolayısıyla onun tebliğ ettiği din de evrensel ve bütün insanlığı kuşatan bir dindir.

d- İslâm'ın Bütün Esasları Makuldür:

İslâm dininin, akıl ve mantıkla tenakuza düşecek hiçbir meselesi yoktur. Akıl sahiplerini muhatap alır ve onlara hitap eder. Kur'an'da yetmiş yerde akıl ve akıl sahiplerinin bahsi geçmektedir ve insan birçok âyette tefekküre ve düşünmeye davet edilmektedir. Nitekim: *“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”* (Âl-i İmrân, 3/190); *“İşte bu Kur'an, kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek İlah olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara (gönderilmiş) bir bildiridir.”* (İbrahim, 14/52); *“O, geceyi, gündüzü, güneşi*

⁴² Bkz. Ardoğan, a.g.e. , 20.

ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır" (Nahl, 16/12). İslâm'a göre akıl, değerli bir nimettir ve Allah'ın insanoğluna bahsetmiş olduğu büyük bir lütuftur.

İnsan bu akıl nimeti sayesinde kendi varlığının şuuruna erer, çevresini tanır. O, buradan hareket ederek de Yüce yaratıcının varlığını idrak eder, ilâhî hitaba mazhar olur, peygamberin tebliğini kavrar. Bu durumda, akıl ilâhî bir hüccettir, bir klavuz ve bir belgedir. Peygamberlerin insanlara tebliğ ettikleri vahiy de bir hüccettir.⁴³ Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın insanlara sunduğu iki delili ve nimeti olan akıl ve vahyin arasında çelişki yoktur. İslâm'ın hiçbir nassı ve hükmü ilmî hakikatlere aykırı değildir. Din ile ilim arasında tezatlık söz konusu değildir.

e- İslam Dini Kolaylık Dinidir:

İslâm'da insanlar, güç yetiremeyeceği hiçbir ibadet ve amelden sorumlu tutulmamıştır. Bütün hükümleri insanın takati dahilindedir. İslâm kullar için zorluğu değil kolaylığı emreder. Nitekim Kur'an'da bu konu şu şekilde geçmektedir: *"Allah, sizin için kolaylık göstermek diler, zorluk çıkarmak istemez...Allah, insanı ancak gücünün yeteceği işle mükellef tutar"* (Bakara,2/285). Hz. Peygamber de: *"Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz."*⁴⁴ ifadesiyle İslâm'ın bu özelliğine dikkat çekmiştir.

f- İslâm Dini, İnsanlar Arasında Sınıf Farklılığını, Hukukî Eşitsizliği, İmtiyazları Kaldırarak; İnsanların Arasında Fark Olmadığı ve Asıllarının Bir Olduğu Esasını Getirmiştir:

Bu esas Kur'an'da: *"Ey İnsanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boy ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır"* (Hücurât, 49/13) âyetiyle açık olarak ifade edilmiştir. Peygamber (a.s) da: *"Allah sizlerin suret ve mallarınıza bakmaz bilakis sizin kalp ve amellerinize bakar..."*⁴⁵; *"İnsanlar Âdem'in oğullarıdır, Âdemi de Allah topraktan yaratmıştır. Ey İnsanlar! Unutmayınız ki Rabbiniz birdir, babanız birdir. Arabın arap olmayana, arap olmayanın da araba, beyazın siyaha, siyahın da beyaza, takvadan başka hiçbir üstünlüğü yoktur."*⁴⁶ İfadeleriyle İslâm'ın insanlık için hayati öneme sahip olan bu sınıf farkı problemini ortadan kaldıran hükümler koyduğunu belirtmiştir.

g- İslam Madde ile Mana, Dünya ile Ahiret Arasında Denge Sağlayan bir Dindir:

İslâm, dünya için ahireti, ahiret için de dünyayı terk etmeyi kabul etmeyen bir dindir. Ne Yahudilik gibi maddi faydaları ön plana çıkarır ne de Hristiyanlık gibi dünyayı boşlamaya önem verir. Bu iki dinin aksine hem dünya hem de âhiret için çalışmayı emreden bir dindir. Kur'an'ın: *"Allah'ım bize dünyada da iyilik, âhirette de iyilik ve güzellik ver."* (Bakara, 2/201) ayetiyle İslâm'ın bu özelliğine dikkat çektiği görülmektedir.

h- İslam Dini Sulh ve Barış Dinidir:

⁴³ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, a.g.e. , 52.

⁴⁴ Buharî, *Cami'u's- Sahih*, İlim,12.

⁴⁵ Müslim, *Sahih*, Bir,19.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, 456 (10781); Ebu Davud, *es-Sünen*, Edeb, 111.

İslâm, sulh ve barış demektir. İnsanlara Allah'ın sonsuz şefkat ve merhametinin yeryüzünde tecelli ettiği, huzur ve barış dolu bir hayatı temin etmektedir. İnsanların, dilleri, ırkları, dinleri ve mezhepleri ne olursa olsun barış ve esenlik içerisinde güvenle yaşamalarını gaye edinir. İslâm, daima yeryüzünde öfke, kin, nefret ve şiddetin karşısında olmuştur. Ayrıca insanların hoşgörü ve barış içerisinde yaşayabilecekleri ahlâkî kaideler getirmiştir. Allah Teâlâ insanları barışa davet etmektedir: *“Ey İnsanlar! Hep birden topluca barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır”* (Bakara, 2/208). Bu âyet bir taraftan müminleri barışa davet ederken diğer taraftan da düşmanlık duygusunun şeytanın peşinden gitmek olduğuna vurgu yapmaktadır. İslâm, dünya hayatında insanlara ve toplumlara sulh ve barışın teminini amaçladığı gibi, ahiret hayatında da insanı selam, barış ve esenlik diyarı olan Cennete götürmeyi hedefleyen bir dindir. Nitekim Allah, cennete *“sulh ve barış yurdu”* adını vermiştir. Bir âyette: *“(Melekler): Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir”* (Ra'd, 13/24) demektedirler.

İslâm barışın temini ve devamı için önemli temel prensipler getirmiştir: Mesela Hak ve hukuka riayet, adâlet ve güzel muamele, güzel ahlâk, inanç ve düşünce hürriyeti, hayat hakkına saygılı olmak, şefkat ve merhametli olmak, affedici olmak vb. gibi birçok kurallar getirmiştir.

“Sulh ve barış İslâm'ın kendisidir.”

3. İMAN:

Hazırlık Soruları:

- 1- İman nedir? İman eden kişi nasıl bir imana sahip olmalıdır?
- 2- İnsanlar neden Allah'a veya yüce bir varlığa inanma ihtiyacı hissederler?
- 3- İman esasları nelerdir?

“O takva sahipleri ki, görmedikleri halde Allah'a ve O'nun bildirdiklerine iman ederler”.⁴⁷

İman: Mahiyet itibarıyla Allah'ın kullarına ikram ettiği büyük bir lütuf ve ihsanıdır. İnsan kendisine sayısız nimet veren, dünyada ne varsa hepsini hizmetine sunan Allah Teâlâ'ya iman ve ibadet etmek için yaratılmıştır. Bu gerçek Kur'an'da *“Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım”* (Zariyat, 51/56) şeklinde nazara verilmektedir. Kulun Allah'a karşı ibadetini yapabilmesi için öncelikle imana sahip olması gerekir. Ayrıca Allah insanı dünyada imtihan ettiği için (Mülk, 67/2), inanıp inanmamayı insanların kendi tercihlerine bırakmıştır. Nitekim: *“(Ey Resulüm!) De ki: Hak olan (Kur'an) Rabbinizden (gelmiş)dir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin”* (Kehf, 18/29) ayetinde Allah'ın insanlara inanma özgürlüğü tanımış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Yüce Allah ısrarla kullarının iman etmelerini de emretmektedir (Nisa, 4/136). İman konusunda kul önce kendi ihtiyarını ve iradesini kullanarak, iman ve hidayeti isteyecek ondan sonra da Allah, ona iman ve hidayeti nasip edecektir.

İman gibi bir nimetle insanın şerefli kılınması Allah Teâlâ'nın insana tahsis ettiği bir fiildir. Bu imanın insan yaşantısı üzerindeki etkisi ise ancak ahirete iman sayesinde mümkün

⁴⁷ Bakara, 2/3.

olmaktadır⁴⁸. Bu âlemde insan, iman sayesinde Allah’a bağlanır, O’nun himayesine girerse, o takdirde Allah’ın yeryüzünde halifesi, aziz bir memuru ve misafiri, hatta dostu olabilir. İşte kulun Rabbine olan dostluğu, ancak iman bağı ile kurulabilir. İman öyle bir nurdur ki, bu nur sayesinde insan hem her şeyin mahiyetini görür hem de mahlûkatın hikmetini ve manasını bilir ve varlıkların boşu boşuna yaratılmadıklarını anlama melekesine sahip olur.

3.1. İman Kelimesinin Etimolojisi

İman e-m-n- kökünden if’al vezninde; *mastar olup sözlükte, güven, emniyet, inanma, korkular karşısında kendini güven ve emniyette hissetme ve söylediğini kabul edip tasdik etme, emin kılma, doğrulama ve kalbin huzura ermesi* gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹ Kur’an’da sekiz yüzden ziyade yerde geçen iman terimi⁵⁰, genelde sözlük anlamlarıyla da uygun kullanıldığı görülmektedir. Mesela: Kur’an’da (Ankebut, 29/26) ayetinde bulunan “Fe âmene lehû lût” cümlesinde iman, *iz’an ve kabul etmek, tasdik etmek* anlamında; (Bakara, 2/285) ayetinde geçen “Âmenerrasulü bimâ ünzile ileyhi min Rabbihî vel mü’mînün..” ifadesinde iman, *ikrar etmek* manasında; (Kureyş, 106/4) ayetinde geçen “ve âmenehüm min havf” cümlesinde iman, *korkudan emin kılmak* anlamında; ve (Yusuf, 12/17) ayetinde geçen “vemâ ente mü’minin lenâ” ibaresinde ise iman kelimesinin, *güvenmek, itimad etmek* manalarına geldiği görülmektedir.

İmanın sözlük anlamlarına baktığımızda genelde iki temel anlam üzerine oturduğu görülmekte; bunlardan biri *iz’an ve kabul* diğeri de *ikrar ve itiraf*dır.⁵¹

Maturîdi iman teriminin tasdik etmek anlamına geldiğini⁵² “*bir kişiyi söylediği sözde tasdik etmek, doğrulamak, söylediğini kabullenmek, gönül huzuruyla benimsemek, karşındakine güven verip güvenlikte olmak, şüpheye yer vermeyecek biçimde içten ve yüreктen inanmaktır.*”⁵³ anlamlarının ise tüm dil bilginleri tarafından kabul edildiğini ve Kur’an’da geçen “iman ettiler (âmentü)” sözünün de her yerde “tasdik ettiler (saddektü)” şeklinde açıklandığını dolayısıyla iman etme ile tasdik etmenin aynı anlamda olduğunu belirtir.⁵⁴ Çünkü imanın gerçekleşmesi kalbin tasdikiyle meydana gelmektedir.

İmanın terim anlamına gelince: Peygamber (s.a)’ in Allah tarafından getirip insanlara duyurduğu ve kesin olarak bilinen zarûrât-ı diniyye denilen dinî esasların, hükümlerin yani emir ve nehiylerin doğru ve gerçek olduğunu tereddüt ve şüphe olmaksızın tasdik etmek ve gönülden inanmaktır.⁵⁵ Böyle bir inancı taşıyan kişi mümin, bu inancın gereklerini yerine getiren kişi de Müslim olarak isimlendirilir.

⁴⁸ Sönmez, “İmanın Ahlakî Yaptırım Gücü”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII; sy. 23, s. 130.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, XIII, 21; İsfahânî, *Müfredât*, 91, Cürçânî, *Ta’rifât*, 64.

⁵⁰ Abdülbâki, *Mu’cem*, 81-93.

⁵¹ Gölcük, Toprak, *a.g.e.*, 110.

⁵² Maturîdi, *Te’vilâtü’l- Kur’an*, I, 32; Nesefî, *Umde*, Vr.8a, Medarik, III,113. İmanın, Maturîdi gibi tasdik etmek anlamına geldiğini kabul edenler genelde bu tezlerine Yusuf a.s.’ın kardeşlerinin babalarına söyledikleri “*biz doğruyu söylesek de sen bize iman etmezsin*” (Yusuf, 12/17) ayetini delil getirirler. Bkz. Eş’arî, *Luma*, 75; Bakıllani, *Temhîd*, 346, *el- İnsâf*, 34; Bağdâdî, *Usulu’d- Dîn*, 247 vd; Taftazânî, *Şerhu’l- Akâid*, 77; Cürçânî, *Şerhu’l- Mevakif*, VII, 322vd.

⁵³ Maturîdi, *Kitabu’t-Tevhîd*, 551; *Tevilâtü’l- Kur’an*, I, 32; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 21; Firûzâbâdî, *Kâmûsu’l- Muhît*, 1518.

⁵⁴ Bkz. Maturidi, *Tevhid*, 611 vd. ; Yalçınkaya, *a.g.e.*, 73.

⁵⁵ Ebu Hanife, *el- Fıkhu’l Ekber*, 62; Sabûnî, *el- Bidaye*, 176; Sinanoğlu, “*iman*” md. DİA, XXII, 212; Gölcük *a.g.e.*, 110; Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, 17.

3.2. İmanın Yapısı:

İnanmak, iman etmek öncelikle yapısı itibarıyla insanın fitrî bir ihtiyacıdır. Bununla beraber insan aklının ve insanın yaşadığı çevre ve ortamın da etkisi vardır.

Bir şeye iman etme eylemi kendi içinde bölünme kabul etmez.⁵⁶ İman fiili bir bütündür, iman esaslarının bazılarını inanıp bazılarını inanmama gibi bir seçenek söz konusu değildir.

İmanın mahiyeti üzerinde yorumlarda bulunan âlimler onun en temelde bir “tasdik” ten ibaret olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bu tasdik, bazılarınca yalnız kalbin tasdiki, bazılarınca kalbin tasdiki ile birlikte dilin ikrarı ve bazılarınca da kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve azaların ameli şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁷

3.2.1. İmanda Kalbin Tasdikinin Rolü:

İman, kalbe ait bir fiil olup, kalbi ve vicdanı ilgilendiren bir haldir. Dolayısıyla mutlak tasdik ve iz'an⁵⁸ anlamına gelen ve kalbe ait bir eylem olan iman oluşumunda, kalbin tasdikinin rolü ve konumu son derece önemli bir yere sahiptir. Çünkü “tasdik” ve “kalp” kavramları iman oluşması ve ortaya çıkmasında iki önemli âmildir. Zira tasdik gerçeğe alanı kalptir. Kalp olmadan iman ve inanç olmaz.

Ancak iman mahallinin kalp oluşu ya da iman kalbin fiili oluşundan söz ederken kalbi, sadece beden bir uzvu olarak almak da doğru değildir. Burada kalbi, insanın benliği, kişiliğin odağı olarak, kalben tasdikini de bütün ruhuyla inanmak, bağlanmak şeklinde almak gerekir.⁵⁹

İmanın özünü kalp ile tasdik oluşturur. Kalp ile tasdik iman değişmez aslî unsurudur. Nitekim Kur'an'da: “*Ey Peygamber, kalpleri iman etmediği halde, ağızlarıyla inandık diyenlerden ve Yahudilerden küfür içinde konuşanlar seni üzmesin..*”(Maide, 5/41); “*Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kişi hariç..*”(Nahl, 16/106); “*Henüz iman kalplerinize girmedir..*” Hücürât, 49/14) gibi daha bir çok âyette iman yerinin kalp olduğu ifade edilmektedir. İman da asıl olan gayba iman etmektir. İman esaslarının bütünü gaybîdir. Kur'an'da “O müminler ki gayba iman ederler” (Bakara, 2/3) denilerek gayba iman önemine dikkat çekilmiştir.

İman kalbin tasdikidir. Ehl-i Sünnet'in çoğunluğuna göre iman; Hz. Peygamberin Allah'tan getirdiklerine ve dinden olduğu zaruri olarak bilinen haber ve hükümlerin doğru ve gerçek olduğuna tereddütsüz inanmak ve bunların tamamını kalp ile kabul etmektir.⁶⁰ Ebu Hanife, iman tasdik, marifet, yakîn, ikrar ve islâm terimleriyle eş anlamlı olduğunu söylemekle birlikte iman asıl yerinin kalp olduğunu ifade eder.⁶¹ İmam Eşârî ve İmam Maturîdi de imanı, kalbin tasdiki olarak tarif etmektedirler.⁶² Ancak Maturîdi, kalple tasdik gizli bir iş olması hasebiyle

⁵⁶ Bulut, “İman ve Mahiyeti” D.E.Ü.İ.F. Dergisi, sy.11, 34-37.

⁵⁷ Alper, a.g.e. , 23.

⁵⁸ **Tasdik:** “Doğru söylemek, sözünü yerine getirmek, bir şeyin veya bir kimsenin doğruluğuna hükmetme” anlamına gelmektedir. Terim olarak “aklın iki şey arasında müspet veya menfi olarak hüküm ifade edecek şekilde kurduğu bağlantı” demektir. **İz'an ise:** “Vakıya ve realiteye uygun olan kesin inanç, kalbin tam bir teslimiyetle teslim olması ve boyun eğmesi hali bir tasdiktir”. Tasdik, bir haberi, bir hükmü iz'an ile kesin olarak kabul etmektir. Tasdik, iman vücut bulmasında en önemli unsurdur. (Topaloğlu-Çelebi, a.g.e. 305).

⁵⁹ Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistematik Kelam*, 351.

⁶⁰ Gölcük-Toprak, a.g.e. ,119.

⁶¹ Ebu Hanife, *Fıkhü'l-Ekber*, 74.

⁶² Eş'arî, *Kitabu'l-Lum'a*, 75.

dünyevî hükümlerin uygulanabilmesi için, dil ile ikrarı da gerekli görür. Ona göre ikrar, iman yapısı içinde olması gereken bir şart değil, dinî ve dünyevi hükümlerin uygulanabilmesi hususunda kişinin mümin olduğunun bilinmesi için zorunlu bir şart⁶³ olduğunu ifade etmektedir..

Görüldüğü gibi Ehl-i Sünnet âlimleri iman kalbin tasdiki olduğunu benimsemişler ve iman hakikatinin, dinî esas ve hükümleri kişinin kendi irade ve isteğiyle tam bir teslimiyet içerisinde kalp ile tasdik etmek olduğunu belirtmişlerdir. Netice olarak iman yegâne rüknü, kalp ile tasdikten ibarettir.

3.2.2. İmanda Dil ile İkrarın Rolü:

İkrar, kelime olarak, “itiraf etmek, hakikati yazı, söz ve işaretle açığa çıkarmak” anlamlarına gelmektedir.⁶⁴ Ayrıca ikrar, bir hükmün, bir haberin, hüküm veya söz sahibinin doğruluğunu tereddüt etmeden ve ihtiyara dayalı olarak kesin bir şekilde dil ile ikrar edip tasdik etmektir. Buna **tasdik-i kavli** de denmektedir. İman konusunda dil ile ikrar etmenin anlamı ise kalpteki iman dil ile ifade edilmesi ve açığa çıkarılmasıdır.

İmanı sadece dil ile ikrar olarak değerlendiren Kerramiyye: “imanın rüknü bir tanedir o da sadece dil ile ikrardır, kalbiyle küfreden ve inkâr içerisinde bulunan ama diliyle bir yaratıcının varlığını, kitap ve peygamberleri ve iman diğer unsurlarını ikrar eden kişi bu söylemleriyle gerçek bir mümindir”.⁶⁵ Mürcie ve Kerramiyye iman sadece dil ile ikrardan ibaret saymışlardır.

Bazı Ehl-i Sünnet âlimleri (Ebû Hanîfe, Pezdevî, Serahsî ve Beydâvî gibi) iman kalp ile tasdik, dil ile ikrar şeklinde izah ederek, kalp ile tasdiki aslî rükün, dil ile ikrâr ise zâid rükün kabul etmişlerdir. Bunlara göre iman bir tasdik, diğeri de ikrar olmak üzere iki rüknü vardır.

Nesefî de iman kalbin tasdiki ve dilin ikrarı olarak değerlendirmiş ve “İsani kalbiyle uyuşarak *kelime-i şهادeteyni* söyleyen herkes mümindir”.⁶⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Maturîdi ve Eş’arî kelamcılarının bazıları imanda ikrarı, iman bir rüknü olarak değil de sadece dünyevî hükümlerin uygulanabilmesi için bir şart olduğunu iddia etmişlerdir. Kalbin eyleminin inanmak, dilin eyleminin ise konuşmak olduğunu söyleyerek “*imanın, kalp ve dilin birer eylemidir*” tanımlamasını yapmışlardır.

Netice olarak iman aslî unsuru kalbin tasdiki olmakla birlikte kalpte neyin gizli olduğunu insanlar bilemediği için, kalpteki inancın dil ile söylenip açığa vurulması, kişinin dünyada bu ikrarına göre bir muameleye tâbi tutulması gerekir. Çünkü Müslüman bir toplumda hükümler zahire göre verileceğinden dolayı kişinin kalbindeki iman dil ile itiraf etmesi gerekir. Dil ile ikrar kişinin imanlı olup olmadığı hakkında hüküm verebilmek ve öldüğünde kendisine Müslüman muamelesi yapabilmek için şarttır.

3.2.3. İmanda Organlarla Amelin Rolü:

⁶³ Maturîdi, *Te’vilatu’l-Kur’an*, IV, 274.

⁶⁴ Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 305.

⁶⁵ Bkz. Eş’arî, *Makâlât*, I, 130; Bağdâdî, *el-Fark*, 92, 112; Nesefî, *Bahru’l-Kelâm*, 79; Cüveynî, *Kitabu’l-İrşâd*, 319; Yalçınkaya, *Maturidi’de İman-Amel İlişkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 82.

⁶⁶ Nesefî, *Medârik*, III, 113; Ayrıca bu görüşler için bkz. Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 214; Cüveynî, *a.g.e.*, 397.

İman esaslarının yanında Allah Teâlâ'nın emir ve nehy ettiği işleri her türlü şüphe ve tereddütten uzak bir şekilde tasdik etmek ve bunları kendi isteğiyle yapmayı ve yapmamayı talep etmek şeklinde ortaya çıkan eylemle tasdik etmektir. Buna fiili tasdikte denmektedir. Kulun Allah'ın rızasını kazanmak için kalbinin doğrultusunda gerçekleştirdiği amellerin imanla doğrudan bağlantısı vardır.

Tasdik, bir şeyin, sözün veya eylemin doğruluğunu onaylamak demektir ve bunun da üç aşaması vardır: Birincisi kalben o şeyi tasdik etmek; ikincisi, bu tasdiki söze dökmek; üçüncüsü de tasdikin gereği olan amel her ne ise onu icra etmek. Netice olarak, iman zihnen ve kalben tasdik, dil ile bu tasdiki ikrar ve gerekli amellerle de o tasdiki izhar.⁶⁷ ederek ortaya çıkarmaktır.

İmanı, kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve organların ameli olarak kabul eden Mu'tezile ve Hariciler imanı, kalp, lisan ve organların fiili olarak tanımlamışlar. Bunlar ameli, imanın rüknü ve bir cüzü olarak görmeleri nedeniyle de günah işleyen bir kişinin imandan çıktığını iddia etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet âlimleri bu konuda amellerin, imanın bir parçası veya rüknü olmadığını, fakat kâmil imanın bir rüknü olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla amellerin, imanın kuvvetlenip olgunlaşması ve kemal noktasına yükselmesine sebep olan en önemli etken olduğunu savunmuşlardır. Amel ve ibadetler, kalpteki imanı kuvvetlendirir, tesirini artırır, insanı da kemale ve olgunluğa ulaştırır. Yani kişinin inandığı şeyleri yaşaması, dinin emirlerine riayet etmesi, yasaklarından da sakınması imanla yakından alakalıdır. Zira insan, önce bir şeyi benimser, doğruluğuna inanır, sonra da o inandığı şeyi yaparak yaşama geçirir. Bu gerçeğe yani iman ve amel birlikteliğine yüzlerce âyet-i kerimde vurgu yapıldığı görülmektedir. Örnek olarak: “*Ancak iman edip de salih amel işleyenler başka. Onlar için bitmez tükenmez bir mükafat vardır*” (İnşikak, 84/25), “*İman edip salih amel işleyenlere gelince; onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. İşte bu büyük bir başarıdır*” (Bürûc, 86/11), “*Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak, iman edipte salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (onlar ziyanda değillerdir)*” (Asr, 103/1-3).

Amel, imanın ne aslını oluşturan bir cüz ne de imanın bir şartıdır. Fakat amel imandan sonra gelen bir yükümlülüktür. Bu nedenle amelin terk edilmesiyle kişi mümin olma vasfını kaybetmez.⁶⁸ İmanın korunması ve kuvvetlenmesi iyi amellerle mümkün olmaktadır. Ayrıca insanın hareketleri, yaşantısı ve ahlâkı üzerinde imanın etkisi ve tesiri ancak sâlih amellerin işlenmesiyle mümkün olmaktadır. Bu noktadan amelin iman üzerinde ciddi bir etkisi söz konusudur. Bu bağlamda iman amel birlikteliği son derece öneme hâiz bir husustur.

3.3. İman- Bilgi (Marifet) İlişkisi:

İman, inançla başlayan ve marifetle devam eden gayretin “tasdik” ile karar aşamasına ulaştırılmasıdır. İmanın tanımında aslî unsur olan tasdik, tasavvurlar gibi bir belirsizlik ve kararsızlık durumunu değil tam tersine bilgiye dayalı bir kararlılığı ifade etmektedir.⁶⁹ İman ve tasdike bu açıdan bakıldığında ise, onun aklın ve kalbin top yekûn bir fonksiyonu olduğu görülmektedir. İman sadece ne aklın ne de sadece iradenin bir fonksiyonu değil aksine bütün

⁶⁷ Alper, a.g.e., 26-27.

⁶⁸ Ardoğan, a.g.e., 355.

⁶⁹ Râzî, Meâlim’u- Usûliddîn, 19.

bunların ötesinde Kur'an açısından kalbin bir eylemi olarak görülmektedir (Bkz. Maide, 5/41; Hucurât, 49/14). Bu temel özelliğiyle iman, bilgiyi aşar, yani bilinenin ve delilin gerektirdiğinden daha fazla bir güven ve teslimiyetle kabul edilmesi ve onun pratik hayata aktarılması manasına gelmektedir. Çünkü bilginin ulaşmadığı yere kadar uzanan, bilgiden daha kapsamlı olan iman, yaşamın gereklerinden de bağımsız değildir, yani bizzat müminin hayat tecrübesi içinde anlam kazanır. İman ve bilgi aynı şeyler değildir. Tasdik teriminin zıttını inkâr oluştururken, bilginin zıttını bilgisizlik/cehalet oluşturmaktadır.⁷⁰

Tek başına marifet (bilgi) iman değildir. Şayet marifet iman kabul edilirse, hakikati bildiği halde reddeden kimsenin de mümin sayılması gerekirdi. Oysa ki bildiği halde reddetmek *küfr-ü inâdîdir*. İmanın bir bilgi temeli vardır. Çünkü iman etmek için inanılması gerekenleri öncelikle bilmek gerekir. Dolayısıyla marifet olmadan iman da olmaz. Fakat boyun eğme teslimiyet ve iz'an olmaksızın da kalpteki marifet kişiye bir fayda getirmez. Zira iman, bilgiyi aşan bir değerdir.⁷¹ Burada bilginin iman olarak değer kazanabilmesi için, onun gönüllü olarak kabul edilip tasdik edilmesi şarttır. Bu sebeple, Ehl-i Sünnet kelimacıları, imanı marifet (bilgi) olarak tanımlayan Cehmiyye ve Neccariyye'nin⁷² görüşlerinin tutarsız olduğunu belirtmişlerdir.

3.4. Kur'an ve Hadisde İman Esasları:

İman esaslarının daha çok "âmentü" (ben iman ettim) terimiyle⁷³ ifade edildiği görülmektedir. Âmentü metninde yer alan esasların tamamı Kur'an'da farklı yerlerde değişik şekillerde geçmektedir: "*Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkar ederse tam manasıyla sapmıştır*" (Nisa, 4/136). , "*Asıl iyi olan kimse, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere, inanandır*" (Bakara, 2/177) mealindeki ayetlerde kadere iman hariç, diğer beş iman esası yer almaktadır. Kur'an'da her şeyin Allah'ın takdirine bağlı olduğunu ifade eden ayetlerin bulunması⁷⁴ nedeniyle âlimler hayır ve şerriyle kader inancını da iman esasları arasında saymışlardır. Bununla birlikte Cibril hadisinde kadere iman, iman esasları arasında geçmektedir: "*İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve hayrıyla şerriyle birlikte kadere inanmandır.*"⁷⁵ Hadiste geçen bu iman tarifıyla, iman esasları altı prensip çerçevesinde değerlendirilerek İslâm'ın yukarıda zikri geçen "âmentüsü" meydana getirilmiştir.

İmanın bu altı rüknü birbirinden ayrılmayan bir bütündür ve asla bölünmeyi kabul etmezler. İman esaslarının her birisi kendisini ispat eden delilleriyle, diğer iman esaslarını da ispat eder. Yani, imanın altı esası birbirine hem delil hem de netice olur. Mesela Allah'a iman, kendi

⁷⁰ Maturîdî, Kitabu't-Tevhid, 380; Tahanevî, Kitab'u- Keşşaf'ı Istilâhî'l- Funun, I, 451; Yalçınkaya, a.g.e. , 102.

⁷¹ Ardoğan, Âmentü Şerhi, 23.

⁷² Yalçınkaya, a.g.e., 102.

⁷³ **Âmentü metni:** "Âmentü billâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî ve'l-yevmi'l-âhiri ve bi'l-kaderi hayrihî ve şerrihî minallâhi Teâlâ ve'l-bâ'su ba'de'l-mevti hakkun. Eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne muhammeden abduhû ve rasûlüh" (*Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inandım. Öldükten sonra diriliş haktır. Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahidlik ederim*).

⁷⁴ Bkz. Kaderle ilgili âyetlere: Furkan, 25/2; Kamer, 54/49; Ra'd, 13/8; Hicr, 15/21.

⁷⁵ Müslim, İman, I(I, 36); Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I, 51.

delilleriyle hem âhirete iman etmeyi hem de imanın diğer erkanını ispat eder. Bu sebeple iman esaslarından herhangi birisini kabul etmeyen bir kişi mümin olamaz.

3.5. İmanın Çeşitleri:

İman, inanılması gereken konular açısından icmâlî ve tafsîlî; Aklî delillere dayanıp dayanmama itibarıyla da taklîdî ve tahkîkî diye kısımlara ayrılmaktadır.

3.5.1. İcmali İman:

Hiz. Peygamberin Allah'tan alıp haber verdiği şeylerin hepsine birden kısa ve topluca iman etmek demektir. Bu da ancak, “*Allah'tan başka ilâh yoktur. Hiz. Muhammed O'nun kulu ve rasûlüdür.*” kelime-i tevhidi, kalben tasdik edip lisanen söylemekle gerçekleşir. Bir insanın mümin olabilmesi için, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hiz. Muhammed'in O'nun rasûlü olduğuna inanması gerekmektedir. Kişi böylece icmâlî bir imanla İslam'a girmiş olur.

3.5.2. Tafsîlî İman:

Tafsîlî iman, inanılacak esasların her birine açık ve detaylı bir şekilde ayrı ayrı iman etmektir. Tafsîlî iman kendi içerisinde üç mertebeye ayrılmaktadır: **Bunlardan ilki**, itikadî konuların temelini oluşturan, Allah'a, peygambere ve âhiret hayatının varlığına iman etmektir. Yani Allah'ın varlığına ve bir olduğuna, noksan sıfatlardan münezzeh olduğuna; Hiz. Peygamber'in Allah'ın rasûlü olduğuna ve âhiret gününe kesin bir tarzda inanmaktır.

İkinci mertebe ise; Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe, öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehennem mevcudiyetine, sevap ve ikâba, kaza ve kadere ayrı ayrı iman etmektir. Bu mertebede iman edilmesi gereken konuların hepsi vardır ve daha tafsilatlıdır.

Üçüncü mertebesine gelince; İmanın en mükemmeli olan bu mertebede Hiz. Peygamber'in Allah katından tebliğ ettiği âyet ve mütevatir hadislerle sabit olan kesin haber ve hükümlerin (itikadî, amelî ve ahlâkî) her birine ayrı ayrı Allah ve Resulünün istediği şekilde iman etmektir.⁷⁶ Mesela, isim ve sıfatlarıyla Allah'ı bilmek, mahiyet ve keyfiyetiyle âhiret hayatına inanmak, bütün farz olan ibadetleri; helal ve haramları delilleriyle öğrenerek, gönülden tasdik etmektir.

3.5.3. Taklîdî İman:

Taklîdî iman, bir inanca, doğruluğunu sorgulamadan, delillerini araştırmadan, başkalarından duyduğu şekilde muhakeme süzgecinden geçirilmeden inanmaktır.⁷⁷ Diğer bir ifadeyle taklîdî iman, ana-babadan, çevreden duyduğu ve gördüğü şekilde, üzerinde inceleme, akıl yürütme ve araştırma yapmadan iman esaslarını benimseyip bağlanmaktır. Taklîdî iman, iman esaslarının şuurlu ve detayına vâkıf olarak bir inanma olmaması hasebiyle, özellikle bu zamanda bir takım şüphe ve vesveseye maruz kalabilir ve o kişilerin imanları sarsıntıya uğrayabilir. Bu nedenle imanı, aklî ve naklî delillerle güçlendirmek gerekir. Cumhura göre taklîdî iman caizdir. Fakat

⁷⁶ Gölcük-Toprak, a.g.e. ,117-118; Kılavuz, *İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 49-50.

⁷⁷ Ardoğan, *Amentü Şerhi*, 25.

kişi imanını aklî ve naklî delillerle kuvvetlendirme cihetine gitmemesi nedeniyle de sorumlu tutulmuştur.⁷⁸ İman esaslarına bu şekilde taklid yoluyla inananlara ise mukallid denmektedir.⁷⁹

3.5.4. Tahkiki İman:

Tahkiki iman, taklidî imanın aksine iman esaslarını delillere dayanarak, araştırıp incelemek suretiyle kabul etmektir. Diğer bir ifade ile imana ait bütün meseleleri delilleriyle, tafsilatlı olarak yakînî bir şekilde bilmek⁸⁰, tasdik etmek ve tereddütsüz inanmaktır. Böyle bir iman çevreden gelebilecek her türlü şüphe ve vesveselere karşı kişiye güç ve güven verir. Kişi bu sayede imanını çeşitli sarsıntılardan korumuş olur.

Tahkiki iman taklidî imandan daha üstündür. Çünkü tahkiki iman, kişinin bir inancın doğruluğunu sorgulayarak, aklî ve naklî delillerini de kavrayarak benimseyip iman etmesidir.⁸¹ Müminlerin imanının tahkik mertebesinde olması gerekir. Nitekim Allah Teâlâ'nın pek çok ayette aklî tefekküre, bilgi ve istidlâle davet ettiği görülmektedir: “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yanları üzeri yatarken (her zaman) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!” (Âl-i İmrân, 3/190-191); “Neyiniz var? Nasıl hüküm veriyorsunuz! Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin apaçık bir deliliniz mi var?” (Saffât, 37/154,155,156); “İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir” (Ankebût, 29/43). Allah Teâlâ'nın Kur'an'da kullarından istediği ve olması gereken mertebe, tahkiki iman mertebesidir. Kelam alimleri de müminlerin imanının tahkiki düzeyde olmasının gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Netice olarak kişi, istidlal ve aklî tefekkürle ulaştığı tahkikî iman sayesinde hem aklen hem de kalben mutmain olarak inancını güçlü bir konuma getirmiş olacaktır.

3.6. Tasdik ve İnkâr Açısından İnsanların Konumu:

⁷⁸ Sâbûnî, *Mâturîdi Akaidi (el-Bidaye fi usûlid-Dîn)*, 181.

⁷⁹ Ardoğan, “*Taklidî İmanın Geçerliliği*”, 41-42.

⁸⁰ **Yakîn**: Masdar olarak, “Sabit olmak, tam manasıyla zihne yerleşmek” anlamına gelir. İsim olarak ise. “şüphesiz, kesin bilgi” anlamına gelir. Yakîn; “vâkıa yani realiteye uygun olarak sabit olan kesin itikad” diye tanımlanır. (Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 340). Yakîn, akl-ı selim sahibi bir kimse için hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kesin bilgi ve tam itminandır.

İman kesin bir tasdik olmakla birlikte, bu tasdikteki kesinliği sağlamanın birden fazla yolu vardır ve bunlar da kesinliğin derecesini belirlemektedir. Bunlar da basamak olarak sırasıyla, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebesidir. İmanın yakîn dereceleri:

- *İlme'l-yakîn*: Akıl ve nakil, nazar ve haber yoluyla elde edilen, burhan ve sübutu ve delaleti sabit olan haberin ifade ettiği kesin ilimdir. Ateşin yakıcı olduğunun kesin bir şekilde bilinmesi gibi.

- *Ayne'l-yakîn*: Tecrübe ve duyu organlarının müşahadesiyle meydana gelen bilgidir. Bu bilgi, ilme'l-yakînden daha kuvvetli ve insan kalbini daha çok mutmain eder özelliktedir. Ateşin yakıcı olduğunun duyularla müşahade edilmesi gibi. Nitekim İbrahim a.s. “*Ya Rabbi! Ölülerini nasıl dirilteceğini bana göster.*” (Bakara, 2/260), söyleyerek aklen kesin bildiği bir hususu duyularla görmek istemiştir. Dolayısıyla bu ilim bir üst ilim mertebesidir.

- *Hakka'l-yakîn*: Duyularla müşahadeyle birlikte iç duyu ve tecrübe ile yaşanan ve basiretle sezilen bir bilgidir. Daha önce geçen iki derecenin birleşiminden hakka'l-yakînin meydana geldiği söylenebilir. Ateşin bizzat herhangi bir yerimizi yakması neticesinde elde edilen bilgi bu yakîne örnek verilebilir. (Demir, “Yakîn” mad. DİA; XXXXIII, 271-273).

⁸¹ Ardoğan, *Amentü Şerhi*, 25.

Allah'ın gönderdiklerini ve Hz. Peygamber'in tebliğ edip söylediklerini kabul etme veya reddetme yönünden insanlar mümin, münafık, kafir ve müşrik olmak üzere dörde ayrılmaktadır:

3.6.1. Mümin:

İman esaslarına iman edip itaat eden, bununla beraber Allah'ın emirlerini yapan yasaklarından sakınan, bütün benliğiyle Allah'ın hükümlerine teslim olan kişi mümindir. Mümin, sözlük anlamına da uygun olarak, hem inandığı yüce kudretin sağladığı güvenin içinde olan, hem de kendisi başkasına güven veren kimsedir.

Hz. Peygamber'in Allah katından insanlara tebliğ ettiği kesin olarak bilinen şeylerin tamamını yürekten kabul ve tasdik eden kişiye mümin denmektedir. Bu itikat ve izana sahip olan kişi hem Allah indinde hem de insanlar nazarında mümindir.⁸² Ayet ve hadislerde müminlerin birçok vasıflarından bahsedilmiştir.⁸³ Neticede mümin, Allah'ı, peygamberi, müminleri seven, yaratılanları hoş gören, insanların haklarını koruyan ve merhametli olan kimsedir.

3.6.2. Kâfir:

Küfür kelime anlamı olarak: “örtmek, gizlemek, nimeti inkar etmek, hakikat ve gerçeklerin üzerini örtmek” anlamlarına gelir. Terim anlamı ise, “Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği ve din adına tebliğ ettiği kesin olarak bilinen hükümlerden birisini veya tümünü tasdik etmemek, ona inanmamak”⁸⁴ diye tanımlanır. İnkâr eden ve bunu da diliyle itiraf eden kişiye kâfir denir.

Kâfirler hakkında Kur'an'da çok sayıda âyet bulunmaktadır: “Gerçekten, inkar edip kâfir olarak ölenler var ya, onların hiçbirinden fidye olarak dünya dolusu altın verecek olsa dahi kabul edilmeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır; hiç yardımcıları da yoktur” (Âl-i İmran, 3/91); “Âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onların üzerine olsun” (Bakara, 2/161). Kâfir olan kimselere dünyada İslâm'a ait hükümler uygulanmadığı gibi ahiret hayatında da ebedî azap göreceklidir.

Mütekellimler küfrü meydana geliş şekli ve nedenlerine göre; küfr-i inkârî, küfr-i cuhûdî, küfr-i inâdî, küfr-i nifak ve küfr-i cehlî gibi kısımlara ayırmışlardır.⁸⁵

3.6.3. Münâfık:

Sözlük anlamı olarak; “kaybolmak, eksilmek, geçmek ve tükenmek” anlamlarına gelen n-f-k kökünden türeyen münafık, terim anlamı olarak; “kalbi ile inanmadığı halde inkarını saklayıp, dili ile inandığını söyleyerek mümin görünen kişi”ye denmektedir. Diğer bir ifadeyle münafık, diliyle zahirde ikrarda bulunup kalbiyle tasdik etmeyen, inanmayan kimsedir. Münafık, zahiren mümin gibi gözükmesi sebebiyle kâfirden daha tehlikeli bir konumdadır. Münafiğin bu (inkarını içinde saklaması ikili oynaması) davranışına ise nifak denir. Münafıkların bu temel özelliklerini

⁸² Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 234; Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 478; Akseki, *İslâm Dini*, 60 Gölçük-Toprak, a.g.e., 138; Serdar, a.g.e., 43; Ardoğan, a.g.e., 48.

⁸³ Ayetler için bkz: Bakara, 2/2-4; Enfal, 8/2; Mü'min, 22/2-8.

⁸⁴ Sinanoğlu, “Küfür” mad, XXVI, 533-536; Topaloğlu- Çelebi, a.g.e. ,192.

⁸⁵ Sinanoğlu, “Küfür” mad, XXVI, 533-536 ; Topaloğlu- Çelebi, a.g.e., 192; Gölçük-Toprak, a.g.e.,139-140; Serdar, a.g.e.,44; Bulut, “İman ve Mahiyeti”, 50-51.

Kur'an şu şekilde deşifre etmektedir: “İnsanlardan kimileri, iman etmedikleri halde, ‘Allah’a ve ahiret gününe iman ettik’ derler.”⁸⁶

Münafıklar zahiren mümin görünümünde olmaları hasebiyle dünyada Müslüman muamelesi görürler. Fakat ahirette cehennemin en alt tabakasında azap çekeceklerdir.⁸⁷ Bunlar insanlar arasında iki yüzlü bir tavır sergilemeleri nedeniyle ahirette elim bir azaba maruz kalacaklardır.

3.6.4. Müşrik:

Şirk, ş-r-k fiilinin mastarı olarak “ortak olmak”, işrak kalıbından isim konumunda ise, “ortak koşma, şirk, küfür” anlamlarına gelir. Sıfat şekli ise müşriktir.⁸⁸

Şirk terim olarak: “Allah’ın varlığını kabul etmekle beraber, Allah’a, zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya kendisine ibadet edilmesinde ortak tanımak, bu konularda O’nun benzeri ve denginin bulunduğu inanmak” anlamına gelmektedir. Böyle bir inanca sahip olana da müşrik denmektedir.⁸⁹ Şirk, İslâm’ın ruhunu teşkil eden tevhid akidesine aykırı olması nedeniyle müşrik olan kişiye İslâmî hükümler tatbik edilmez. Ahiret hayatında ise affedilmesi mümkün olmayacak ve ebedî olarak cehennemde kalacaktır. Nitekim Kur’an’da: “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur” (Nisa, 4/48); “Lokman oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah’a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti” (Lokman, 31/31) şeklinde ifade edilmektedir. Küfür de olduğu gibi şirkin de kısımları vardır.⁹⁰

3.7. İmanda Artma ve Eksilme:

İmanda artma ve eksilmenin olup olmayacağı konusundaki tartışmaların özünde, iman teriminin tanımına yüklenen farklılıklar bulunmaktadır. İmanı *kalbin tasdiki* veya *kalbin tasdiki ile beraber dilin ikrarı* olarak tanımlayanlar, imanda artma ve eksilmenin olmayacağını iddia ederken; diğer taraftan imanı, *kalb ile tasdik, dil ile ikrar ve azalarla amel etmek* olarak anlam yükleyenler ise, imanda artma ve eksilmenin mümkün olduğunu savunmuşlardır.

İmanın artma ve eksilmeyi kabul edep etmeyeceği konusunda, iman terimine yüklenen bu anlam farklılığıyla beraber, imanın birtakım özellik ve değişik boyutlarına farklı yaklaşım ve yorumların getirilmesinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

İmanı, *kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve amel* olarak tanımlayan Hariciler, Mutezile, Selefiyye, Zeydiyye ve bazı zahirilere göre amel, imandan bir cüz olarak kabul edilmektedir. İman kavramına verilen bu anlamdan hareketle iyi ameller, imanı artırmakta, ibadetlerin terk edilmesi ve işlenen günahlar ise imanın azalmasına sebep olmaktadır. Bunlar imanın, nitelik ve nicelik bakımından artıp eksilmekte olduğunu ayetlerden delil getirerek⁹¹ ispat etmeye çalışırlar.

İmanı, *kalbin tasdiki* olarak kabul eden, Ebu Hanife, Maturidiler ve Eş’arilerin çoğunluğu ise imanın artıp eksilebileceğini kabul etmemişlerdir. Ebu Hanife’ye göre iman tasdik ve tasdik

⁸⁶ Bakara, 2/8. Münafıkların özellikleri ile ilgili ayetler için bkz: Bakara, 2/8-16.

⁸⁷ “Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı katındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı da bulamazsın.” (Nisa, 4/145).

⁸⁸ Lisânu’l- Arap, “şrk” mad.

⁸⁹ Sinanoğlu, “Şirk” md. , DİA, XXXIX, 193; Topaloğlu-Çelebi, a.g.e., 293; Karagöz, a.g.e., 506.

⁹⁰ Şirk, istiklâli, teb’iz, takrib, taklid, esbab ve hafî olmak üzere altı kısma ayrılmaktadır. Ardoğan, a.g.e., 49 vd.

⁹¹ Bkz. Bakara, 2/260; Âl-i İmran, 3/173; Enfal, 8/2; Tevbe, 9/124; Ahzab, 33/22; Fetih, 48/4; Müddessir, 74/31.

edilmesi gereken şeyler bakımından artıp eksilmez. Bu hususta tüm varlıkların imanını birbirine eşittir.⁹² Çünkü imanın artması küfrün azalmasıyla, eksilmesi de ancak küfrün artmasıyla mümkün olabilir. Bu durumda kişinin aynı anda hem mümin hem de kafir olması gibi çelişkili bir durum ortaya çıkar.⁹³ Burada Ebu Hanife imanını salt tasdik edilen şeyler açısından ele aldığı için imanın artmasını, küfrün azalmasına, eksilmesini de küfrün artmasına bağlamıştır.⁹⁴

Ancak Ebu Hanife'ye göre iman, tasdik yönünden artıp eksilmese de kuvvet ve zayıflık (nitelik) bakımından artar eksilir.⁹⁵

İmam Maturidi de imanda tasdik bakımından artma ve eksilmenin söz konusu olmadığını ancak imanda nitelik yönüyle yani güçlü, kuvvetli, zayıf veya kâmil olma bakımından⁹⁶ artma ve eksilmenin olabileceğini ifade etmiştir.

İman, iman esasları açısından artmaz ve eksilmez. Zira iman edilmesi gereken esasların tamamına iman etmek gerekir. Esaslardan birine iman edilmediği takdirde iman gerçekleşmez. Bir diğeri de imanın oluşumunu sağlayan tasdikın olması açısından iman artma ve eksilmeyi kabul etmez. Çünkü şüphe bulunduğu anda imanın azlığı değil yokluğu söz konusu olur. Dolayısıyla şüphe ve küfür gibi durumlardan uzak olma noktasında da iman artmaz ve eksilmez.

İmanın artma ve eksilmeyi kabul ettiği boyut ve özelliklerine gelince: İman, icmal-tafsil, taklid-tahkik yönünden; meyveleri ve tezahürleri bakımından artar ve eksilir. Kalbin itminan ve huzuru açısından iman artar ve eksilir. Nitekim İbrahim a.s.'ın: “..*Kalbimin mutmain olması için..*”⁹⁷ demesinden anlaşılan, müminin kalbinin mutmain olmada farklı boyutlara ulaşabilir kabiliyette olmasıdır. Bir çok ayette geçen “...*onların imanlarını artırır...*”⁹⁸ cümlesindeki imanın artması, kalbin mutmain olması bakımından bir artmadır. İman, meyveleri ve tezahürleri bakımından artar ve eksilir. İbadetler imanın meyvesidir ve imanı kuvvetlendirir. Günahlar kalbi karartır ve kalpteki Allah inancını ve sevgisini zayıflatır.⁹⁹

Sonuç olarak, iman her ne kadar nicelik itibarıyla olmasa da nitelik itibarıyla artar ve eksilir.¹⁰⁰ Dolayısıyla imanda, tasdik ve iman esasları bakımından artma ve eksilmenin olmadığı, fakat kuvvet ve zayıflık yönünden ise bunun mümkün olduğu görülmektedir.

2.8. İman- İslâm Münasebeti:

İman ve İslâm kavramları arasındaki ilişki, Kur'an ve hadislerde geçen bazı farklı kullanışlar sebebiyle kelâm âlimleri tarafından bu iki kelimenin arasında farkın olup olmadığı, hangi anlama geldiği, aynı anlamı ifade edip etmediği konusunda değişik değerlendirmeler yapılmıştır.

İman ve İslâm terimleri kelime anlamı itibarıyla birbirinden farklı olmakla beraber sonuç itibarıyla birbirinden ayrı düşünilemeyecek kavramlardır. İman, tasdik etmek, inanmak anlamına

⁹² Ebu Hanife, Fıkhu'l-Ekber (Aliyyu'l-Kâri Şerhiyle), 304.

⁹³ Ebu Hanife, Vasiyye, (M. Öz, “Ebu Hanife'nin Beş Eseri” isimli eserin içerisinde), 87.

⁹⁴ Güler, “İman ve İnkârın Ahlâkî Bilişsel (kognitif) Temelleri”, I, I, 9.

⁹⁵ Ebu Hanife, Fıkhu'l-Ekber, 126.

⁹⁶ Maturidi, Kitabu't-Tevhid, 549-5511; Neseî, Tebsıra, I, 809; Neseî, İ'timad, Vr, 79a; Yalçinkaya, a.g.e. , 103

⁹⁷ Bakara, 2/260.

⁹⁸ Âl-i İmran, 3/173; Enfal, 8/2; Tevbe, 9/124; Ahzab, 33/22; Fetih, 48/4.

⁹⁹ Ardoğan, a.g.e. 41-43; Ayrıca bkz. Sinanoğlu, “İman” md. XXII, 212; Gölcük, a.g.e. 126-128; Işık-Serdar, *Sistemik Kelam I*, 117-119; Yeşilyurt, a.g.e. ,89-91; Bulut, a.g.m. , 46.

¹⁰⁰ Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, 57.

gelirken İslâm ise, itaat etmek, boyun eğmek ve teslim olmak manalarına gelmektedir. Dîni yönden bir kişi mümin ama müslüman değil veya müslüman fakat mümin değildir demek doğru değildir.

Maturîdîlerde genel kanaat iman ve İslâm terimlerinin aynı manayı ifade ettiği yönündedir. Bu iki kelime birbirleriyle müteradif-oturma anlamına gelen *culûs* ve *ku'ûd* kelimeleri- gibi kullanılmaktadır. Dolayısıyla her müslüman mümin, her mümin de müslümandır. İman Maturîdi, iman ve islâm terimleri lügat manaları farklı olsa bile, aynı anlamda kullanılırlar.¹⁰¹ Maturîdi, din, iman ve islâmdan maksadın aynı olduğunu Kur'an'dan getirdiği delillerle yorumlayarak ispat etmeye çalışır.¹⁰² İman ve İslâm birbirinden ayrılmaz iki terimdir. Çünkü iman, Allah'ı ve O'nun bildirdiği emir ve yasaklarını tasdik etmek; İslâm ise Allah'ın uluhiyetine boyun eğip itaat etmektir. Bu durumda taşıdıkları hüküm bakımından iman İslâm'dan ayrılmaz ve aralarında bir farklılık söz konusu değildir.¹⁰³ İman, Allah Resulünü, haber verdiği konularda tasdik etmek; İslâm ise, barışa giriş ve Allah'ın emir ve yasaklarına teslimiyet, boyun eğme ve inkıyaddır.¹⁰⁴ Nitekim Kur'an'da her iki kavramın aynı anlama geldiği ve birbirinin yerine kullanıldığı ayetlere gelince: “*Mûsâ, 'Ey kavmim! Eğer siz gerçekten Allah'a iman etmişseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık O'na tevekkül edin' dedi*” (Yunus,10/84); “*Bunun üzerine, günahkâr milletin arasında bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada bulunan Müslümanlardan, bir ev halkından başka kimse bulamadı*” (Zariyat,51/35-36); “*Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola döndüremezsin. Ancak âyetlerimize inanıp da Müslüman olmuş olanlara duyurabilirsin.*” (Neml, 27/81); “*Havariler biz Allah yolunun yardımcılarıyız. Allah'a inandık. Şahid ol ki bizler Müslümanlarız dediler*” (Bakara, 2/52).

Yukardaki âyetlerde iman ve İslâm terimlerinin eş anlamlı olarak aynı manada kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu aynı zamanda İslâm'ın şer'î manasıdır.¹⁰⁵ Maturîdî âlimlerin çoğunluğu bu âyetlerde iman ve islâmın aynı manada kullanıldığını¹⁰⁶ her müminin müslim, her müslimin de mümin olduğunu ifade ederek, bu iki terimin aynı olduğunu kabul ettikleri görülmektedir. Mutezilî âlimler de iman ve İslâm terimlerinin aynı olduğunu söylemektedirler.¹⁰⁷

Selefiyye ve Eş'arilere göre İslâm ve iman kelimelerinin lügat manalarına itibar ederek aralarında içlem ve kaplam farklılığı bulunduğunu kaydetmiş; kalbe ait olana iman, davranışlarla ilgili olana da İslâm demişlerdir.¹⁰⁸ Eş'arî âlimler İslâm'ın imandan daha geniş bir kavram olup her mümin Müslüman olmakla birlikte her Müslüman'ın mümin olmadığını iddia etmişlerdir.¹⁰⁹

¹⁰¹ Maturîdi, Tevhid, 393-401; İbn Hümmam, Müsayere, 296,310.

¹⁰² Bağçeci, *Allah'ı Bilmek ve Neseî'ye Göre İman*, 36; Şahin, *Maturîdi'ye Göre Din*, 17-37.

¹⁰³ Sabunî, *Maturîdi Akaidi*, (Çev: B. Topaloğlu, el-Bidaye fî Usûli'd-Dîn), 91; Yalçınkaya, *Maturîdi'de İman Amel İlişkisi* (Basılmamış Doktora Tezi), 92 vd.

¹⁰⁴ Neseî, *İ'timâd fî'l-İtikad*, Vr 83a; *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, IV, 173.

¹⁰⁵ Neseî, *Medarik*, II,174; IV, 187; Gölcük-Toprak, *Kelam*,115.

¹⁰⁶ Neseî, Ebu'l Muin, *Tebîratu'l-Edille*, II, 425-430.

¹⁰⁷ Mutezileye göre iman ve islâm tek kavramdır. Bkz.(Kadı Abdulcebbar, Şerh-i Usul'u- Hamse, 706-708).

Maturidilerde ise iman ve islâm kavramları birbirlerini tamamlamaları ve hüküm cihetiyle birbirinin aynı kabul edilir. Dolayısıyla Mutezilenin yaklaşımından farklıdır.

¹⁰⁸ Çelebi, İslâm'ın İnanç Esasları, 15.

¹⁰⁹ Eş'arî, İbâne, 10; Eş'arî ekolünün önde gelen alimlerinden Bakillânî bu konuyu şöyle açıklar: “*İslâm boyun eğip teslim olmaktır. Kulun Rabbine boyun eğip, emir ve yasaklarına teslim oluşunu ifade eden her fiili islâmdır. İman ise, islâmın özelliklerinden bir özelliktir. Her iman İslâm iken, her islâm iman olmamaktadır.*” Bakillani, *Kitabu't- Temhîd*,392; Serdar- Işık, *İslâm İnanç Esasları*, 52.

Kalbinde tasdik bulunan kişi mümin, bu tasdiki dili veya amelleriyle açığa vurup da dünyevî ahkâmın tatbikine imkan veren de müslimdir, şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.¹¹⁰

İman ve İslâm terimlerinin farklı olduğunu iddia edenler Kur'an'dan: *“Bedevîler iman ettik dediler. De ki inanmadınız ama islâm (teslim) olduk deyiniz. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi”* (Hucurât, 49/14) âyetini delil olarak gösterirler. Bu âyet bedevîlerin İslâm kavramıyla nitelenmelerine imkân verirken, iman sıfatıyla anılmalarını mümkün kılmamaktadır.¹¹¹

Ayrıca Cibril hadisinde İslâm kavramı, ibadet ve amelî hükümleri; iman ise itikadi esasları ifade etmektedir. Nitekim Cibril hadisi diye adlandırılan hadiste Cebrail'in Hz. Peygamber'e iman nedir? Sorusuna: *“Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmandır.”* şeklinde cevap verirken, İslâm'la ilgili sorusuna da *“Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmen, namaz kılman, orucu tutman ve zekâtı verip Beytullah'ı hacetmendir.”*¹¹² diye cevap vermiştir. Bu hadisin de iman ve İslâm'ın ayrı şeyler olduğuna delalet ettiğini ifade ederek, iddialarını teyid etmeye çalışmışlardır.

Özetle, iman ile İslâm, bazı naslarda eş anlamlı, bazılarında farklı anlamda, bazılarında ise mütedahil (iç içe) manada kullanılmıştır. Fakat din bakımından İslâm ile iman aynıdır, aralarında fark yoktur. Kısaca, mümin olup da Müslüman olmayan yahut Müslüman olup da mümin olmayan yoktur. Her mümin Müslim'dir, her Müslim de mümindir.

3.9. İmanın Geçerli Olmasının Şartları:

Kişinin imanının sahil olabilmesi için, imanının bazı şartlara sahip olması gerekir:

a- İman, ye's, ümitsizlik halinde edilmemelidir. Yani iman, kişinin çaresiz ve umutsuz olduğunu düşündüğü bir anda yapılmamalı, aksine kişinin karşısında birçok seçeneğin bulunduğu bir ortamda inanmayı tercih ederek yaptığı iman, geçerli imandır. Son anda yapılan veya azabı gördükten sonra iman etmeye yönelenlerin imanı geçerli değildir. Firavun ve benzerlerinin iman etmeleri gibi. Nitekim şu ayet-i kerimeler geçerli olmayan bu iman türüne işaret etmektedir: *“Fakat azabımızı gördükleri vakit imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir”* (Mümin, 40/85); *“Biz İsrail oğullarını denizden geçirdik. Ama Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti. Nihayet (denizde) boğulma haline gelince, (Firavun:) ‘Gerçekten, İsrail oğullarının inandığı Tanrıdan başka tanrı olmadığına ben de iman ettim. Ben de Müslümanlardanım dedi’ dedi”* (Yunus, 10/90). Mümin olabilmek için ilk önce kalpten şüpheyi atmak şart olduğu gibi imanın bekası ve devamı için de şüpheden uzak olmak da şarttır.¹¹³ İmanın geçerli olabilmesi için iman, şüphe ve ye's ten uzak olması gerekir.

b- Mümin, inkara ve dini yalanlamaya alamet sayılan şeylerden herhangi birini sözlü ya da fiili olarak yapmamalıdır. Yani zarurât-ı diniyyeden¹¹⁴ olan Hz. Peygamber'in Allah katından

¹¹⁰ Yeşilyurt, *Ebu'l- Berekât en- Neseî ve İslâm Düşüncesindeki Yeri*, 109; Bkz: Gölcük-Toprak, *Kelam*, 81.

¹¹¹ Neseî, *İ'timad*, Vr. 83a; Yeşilyurt, *a.g.e.*, 109.

¹¹² Buhârî, İman, 37; Müslim, iman, 1.

¹¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4484.

¹¹⁴ **Zarurat-ı Diniyye:** *Dinî gereklilikler manasına gelen zarurat-ı diniyye, ‘dinden oldukları kesinlikle sabit olan’ veya ‘dinden oldukları kaçınılmaz bir şekilde kabul edilen hususlar’ olarak anlam verilmektedir. İmanın tarifiyle birleşince, inanılması gereken esaslardan ibaret olduğu ortaya çıkmaktadır.* (Bkz. Topaloğlu- Çelebi, *a.g.e.*, 345).

getirdiği kesin olarak bilinen hususlardan birini inkâr veya tekzip etmemelidir. Mesala, farz olduğu kesin olarak bilinen bir hükmü ‘namazın farziyetini, gıybet etmenin haram oluşunu’ inkâr etmesi, daha açık bir ifadeyle Allah’ın helal dediğine haram, haram dediğine de helal dememelidir. Aksi halde o kişi iman dairesinden çıkmış olur. Nitekim ayetlerde bu konu şu şekilde nazara verilmektedir: *“Ağzınıza geldiği gibi yalan yanlış konuşarak ‘bu helaldir, bu haramdır’ demeyin; çünkü Allah hakkında asılsız şey söylemiş olursunuz; Allah hakkında asılsız şey söyleyenler de kesinlikle iflah olmazlar.”*¹¹⁵

c-Dinin emir ve yasaklarını, hiçbir şekilde alay konusu yapmamak, bu hükümleri îfâ ederken de inat ve tekebbür göstermeyip bunların her birinin Allah’ın hikmetinin gereği ve buyruğu olduğunu kabul etmektir. Bu emirlerden birisini alay konusu yapmak, bildiği halde inadla haram olan bir şeyi işlemek veya tekebbür ederek emirleri beğenmemek onları basit görüp hafife almak kişiye imanını kaybettirir.¹¹⁶

d- İman esaslarının hepsine inanılmalıdır. İnanılacak şeylerin bir kısmına iman edip bir kısmına iman etmeyen kişinin imanı geçerli olmaz. Zira “iman”, bütünlük ister ve iman esaslarının hepsine inanılmasını gerektirir. İman esaslarından birine inanmamak küfürdür.¹¹⁷ İmanın rükünlerinin tamamı tasdik edilmelidir.

Netice olarak insanın sahip olduğu en kıymetli varlığı, imanıdır. Çünkü insanı ebedi mutluluğa ulaştıracak ve amellerinin makbul olmasını temin edecek imanıdır. Şayet imanı, taklid seviyesinde ise onu tahkik derecesine çıkarıp kuvvetlendirmesi gerekir. Ayrıca mümin, şartlarına uygun iman etmeli, imanın kendisine yüklediği sorumlulukları noksansız yerine getirmelidir. İman, salih amellerle beslenip güçlendirilmelidir. Aksi takdirde amel ve ibadetlerle beslenmeyen iman zayıflayabilir, hatta kaybedilebilir.

“Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır,

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Yüreklerden çekilmiş farzedilsin havf-ı yezdan’ın,

Ne irfanın kalır tesiri katiyyen ne vicdanın.”¹¹⁸

¹¹⁵ Nahl, 16/116; Ayrıca bkz: Nisa, 4/136.

¹¹⁶ Bkz. Akseki, a.g.e. , 59; Kılavuz, a.g.e. , 56; Gölcük, a.g.e. , 130.

¹¹⁷ Yazır, a.g.e. , I, 208.

¹¹⁸ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat, Meal-i Celîli-2*, 307.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'ani'l Kerîm*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul, 1984.
- AHMED İBN HANBEL, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş- Şeybânî el-Mervezî, *el- Müsned*, İstanbul, 1981,
- AKSEKÎ, Ahmed Hamdi, *İslam Dini*, Başbakanlık Basım Evi, Ankara, 1977.
- ALICI, Mustafa, “*Îlâhî Dinlerde Yaratılış- Evrim Tartışmaları*” Arka Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, Sayı, 14, C, VI, 2018, (Makale).
- ALPER, Hülya, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002.
- ARDOĞAN, Recep, “*Taklîdî İmanın Geçerliliği*” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 50, Sy. 2, 2009.
- ARDOĞAN, Recep, *Âmentü Şerhi*, KLM Yayınları, İstanbul, 2015.
- ARDOĞAN, Recep, *Delillerden Temellere Sistematik Kelam*, KLM Yayınları, İstanbul, 2016.
- AYDIN, Ali Arslan, “*Dînî Hükümler ve Deliller*” Diyanet Dergisi, C:11, Sayı:1,1972.
- AYDIN, Ali Arslan, *İslam İnançları*, Gonca Yayınları, Ankara, 1984.
- BAĞÇECİ, Muhiddin, *Allah'ı Bilmek ve Nesefti'ye Göre İman*, Kayseri, Tsz.
- BAĞÇECİ, Muhiddin, *Kelama Giriş*, Kayseri, 2000.
- BAKILLANÎ, Kâdı Ebi Bekr Muhammed, *Kitabu't- Temhîd* (Tah: İmamuddin Ahmed Haydar), Bayburt, 1992.
- BİLMEN, Ömer Nasuhî, *Muvazzah İlm-i Kalâm*, Engin Kitabevi, 1959.
- BUHARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l- Buhari*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- BULUT, Mehmet, “*İman ve Mahiyeti*” D.E.Ü.İ.F. Dergisi, sy. 11, İzmir, 1988.
- BULUT, Mehmet, *Delilleriyle İslam Akaidi*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2006.
- CEVHERÎ, İsmail b. Hammad, *es-Sıhah Tâcu'l-Luğa ve Sıhahi'Arabiyye*, “dyn” maddesi, I-IV, Beyrut, 1979.
- CURCÂNÎ, Ali b. Muhammed, b. Ali, *et-Ta'rifât*, Dâru'l- Kütübi'l- Arabî, Beyrut, 1992.
- CÜVEYNÎ, Ebu'l- Meâlî, *Kitabu'l-İrşâd*, (Trc. A. Bülent Baloğlu ve diğerler), TDV, Yay. Ankara, 2010.
- ÇELEBÎ, İlyas, *İslam İnanç Esasları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015.
- DEMİR, Osman, “*Yakîn*” mad., DİA, TDV. XXXXIII, İstanbul, 2013
- EBU HANİFE, *el- Fıkhu'l- Ekber*, çev. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, İstanbul 1992.

- EBU HANİFE, *Fıkhu'l-Ekber* (Aliyyu'l-Kâri Şerhiyle), Beyrut, 1984.
- EMİROĞLU, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, Ankara, 2011.
- EREN, Bilal, *Güzel Sözler Antolojisi*, Cihan Yayınları, I, İstanbul, 1983.
- ERSOY, M. Âkif, *Safahat*, Meâl-i Celîli-2, İnkilap Kitapevi, İstanbul, 1985.
- EŞ'ARÎ, Ebu'l- Hasan, *Makâlâtü'l- İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l- Musallîn*, (Tash: Helmut Ritter) Wiezbaden, 1980.
- EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasan, *Kitabu'l- Lum'a fi'r- Reddi ve'l- Bid'a*, Beyrut, 1953.
- GÜLER, İlhami “*İman ve İnkârın Ahlâkî Bilişsel (kogniti) Temelleri*”, İslamiyet Dergisi, c. I, sayı I, 1998.
- HARMAN, Ömer Faruk, “*İslâm*” DİA, İstanbul 2001, XXIII.
- İBN HACER, Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l- Fadl el- Askalânî, *Fethu'l- Bârî*, I-XIII, (Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbâki) Dâru'l- Mârif, Beyrut, 1379.
- İBN HÜMAM, Kemaleddin, *Kitabu'l- Musâyere*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1979.
- İBN MANZÛR, Cemaluddin Muhammed, *Lisanu'l-Arap*, Beyrut, 1990.
- KADI ABDULCEBBAR, *Şerh'u Usûl'u- Hamse*, Beyrut, 1988.
- KARAGÖZ, İsmail, *Dînî Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2005.
- KARDAVÎ, Yusuf, *el-İman ve'l- Hayat*, Kahire 1975.
- KLAVUZ, Ahmet Saim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2013.
- MAÇİN, Hasan, “*Şer'i Hükümleri Tasnif ve Derecelendirmede Şer'i Delillerin Etkisi*” (Editr: Fikret Karaman), Malatya İlahiyat Vakfı, Malatya, 2017.
- MATURÎDÎ, Ebû Mansûr, *Kitabu't- Tevhîd*, (Tah: Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruçi), T.D.V. Yay., Ankara, 2003.
- MATURÎDÎ, Ebû Mansûr, *Kitabu't- Tevhîd*, (Tah: Fethullah Huleyf), İstanbul, 1979.
- MATURÎDÎ, *Te'vilât'u- Ehl-i Sünne* (Tah: Dr. Mecdi Basellum), Daru'l- Kütübü'l- İlmiyye, Beyrut, 2005.
- MATURÎDÎ, *Te'vilâtü'l- Kur'an* (Tah: b. Topaloğlu), Mizan Yayınları, İstanbul, 2005.
- NESEFÎ, Ebu'l- Muin, *Bahru'l- Kelâm fî Akaid-i Ehli'l-İslâm*, (Çevr: Cemil Akpınar, *İslam İnançları ve Mezhepler Arasındaki Görüş Farkları*), Konya trs.
- NESEFÎ, Ebu'l Muin, *Tebşiratu'l-Edille fî Usulü'd-Din* (Tahk, H. Atay- Ş.A. Düzgün), DİB Yayınları, Ankara, 2003.
- NESEFÎ, Hâfizuddin Ebû'l- Berekât Ahmed b. Mahmud, *el- İ'timâd fî'l-İtikad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, No,3085.

- NESEFÎ, Hâfizuddin Ebû'l- Berekât Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, İstanbul, 1984.
- RAGIP İSFEHÂNÎ, Hüseyin b. Muhammed, *el- Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986.
- RÂZÎ, Fahreddin, Meâlim'u-Usuli'd- Dîn, Mısır, trs.
- SABÛNÎ, Nureddîn, *Maturidi Akaidi*, (Çev: Bekir Topaloğlu, el- Bidaye fî Usuli'd- Din), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- SERDAR, Murat- IŞIK, Harun, *İslam İnanç Esasları*, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2017.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "*İman*", DİA, İstanbul, 2000, XXII.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "*İslâm*", DİA, İstanbul 2001, XXIII.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "*Küfür*", DİA, Ankara, 2002, XXVI
- SİNANOĞLU, Mustafa, "*Şirk*", DİA, İstanbul, 2010, XXXIX.
- SÖNMEZ, Mustafa "*İmanın Ahlaki Yaptırım Gücü*", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII, 23, (2011/1)
- ŞAHİN, Hasan, *Maturîdi'ye Göre Din*, Kayseri, 1987.
- TEHÂNEVÎ, *Keşşâfu Istılâhâtî'l- Funûn ve'l-Ulûm*, (neşr. Ali Dahrûc), Beyrut, 1996.
- TOPALOĞLU- YAVUZ- ÇELEBÎ, *İslamda İman Esasları*, DİB Yayınları, Ankara, 2017.
- TOPALOĞLU, Bekir-ÇELEBÎ, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul, 1994.
- TÜMER, Günay, "*Din*", DİA, IX, İstanbul, 1994.
- ÜZÜM, İlyas, "*Hüküm*", DİA, XVIII, İstanbul, 2001.
- YALÇINKAYA, Mustafa, *Maturidi'de İman-Amel İlişkisi*, ER.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2015.
- YAZIR, Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1971.
- YEŞİLYURT, Temel, *Ebu'l- Berekât en- Neseî ve İslâm Düşüncesindeki Yeri*, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2000.